ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : رىزۋان تۇردى

ISBN7-228-03803-7

I·1374（民文） 定价：4.00元

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەھمۇت زەيدى
مەھمۇت ئەكبەر
ئىسمايىل تۆمۈرى
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر

كىتابخانلارغا

ئابدۇخالىق ئابدۇراخمان ئوغلى ئۇيغۇر — يېڭى زامان دېمو-
كراتىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ
30 - يىللاردا ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنى تىل، ئۇسلۇب، مەزمۇن ۋە ژانىر
جەھەتتىن يېڭى يۈزلىنىشكە ئىگە قىلدىغان ئاجايىپ نادىر شېئىر-
لىرى بىلەن خەلقىمىز ئىچىدە تونۇلغان بىر نامايەندە ئىدى. شۇنداقلا
ئەينى يىللاردىكى فېئوداللىق زۇلۇمغا قارشى خەلق قوزغىلاڭلىرىغا
ئاكتىپ قاتنىشىپ، خەلقنى ئەركىنلىك، دېموكراتىيە ۋە
مەرىپەت ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۆرەش قىلىشقا ئۈندەپ،
ئۆتكۈر سىياسىي لىرىكىلىرى بىلەن دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ زەپەر
مارشىنى ياڭراتقان بىر سىما ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۆتمۈشتىكى ئەك-
سىيەتچى ھاكىمىيەتلەر خەلقىمىزنىڭ بۇ تالانتلىق شائىرى ۋە ئوت
يۈرەك ۋەتەنپەرۋەرنى «خائىن» دەپ ئېلان قىلىپ، ئۇنى قەتل
قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تامامەن دېگۈدەك
نابۇت قىلىۋەتتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، شائىرنىڭ ئەسەرلىرى
ھەمدە كۆيلىگەن شېئىرلىرى خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە يېرىم ئەسىردىن
بۇيان ساقلىنىپ كەلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن شائىرنىڭ
بەزى ئەسەرلىرى مەتبۇئاتتا كەينى - كەينىدىن ئېلان قىلىندى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر
ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتى شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىي
پائالىيەتلىرى ئۈستىدىكى تەتقىقاتىنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي تەكشۈرۈش
پىلانىغا كىرگۈزۈپ، شائىرنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمىنى ئىشلەپ چىقىش
ئىشىغا كىرىشكەنىدى.

ئاكادېمىيىنىڭ ياردەمچى تەتقىقاتچىسى مەھمۇت زەيدى، ئاكادېمىيىمىزنىڭ تەكلىپ قىلىنغان تەتقىقات خادىمى مەھمۇت ئەكبەر ۋە ئاكادېمىيىنىڭ ئىلمىي خادىمى ئىسمائىل تۆمۈرى قاتارلىق خادىملاردىن تەشكىل قىلىنغان مەخسۇس گۇرۇپپا ئىككى يىل مابەينىدە شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاش-تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئاخىرى مەزكۇر توپلامنى نەشرگە تەييارلىدى.

شائىر ئەسەرلىرىنىڭ ئەسلى قوليازما تېكىستلىرى ساقلانمىغان ئەھۋال ئاستىدا، شېئىرلارنىڭ ئىشەنچلىكرەك ۋە قىسمەن مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان نۇسخىلىرىدىن، شائىر ۋاپاتىدىن كېيىن — 30-يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 40-يىللاردا كۆچۈرۈلۈپ ساقلانغان بىر قەدەر قەدىمىيرەك نۇسخىلاردىن [illegible] شېئىرلىرىگە چەت ئەلدە ئېلان قىلىنغان نۇسخىلار ئاساسىدا [illegible] ۋارىيانتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ بېكىتىلدى.

شائىرنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ قەۋم-قېرىنداشلىرى ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلغان بىر نەچچە قېتىملىق ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شائىر ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىگە ئائىت كۆپلىگەن يېڭى پاكىتلارمۇ ئايان بولدى.

بۇ توپلام شائىرنىڭ دەسلەپكى قېتىم ئەستايىدىل ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە تېكىستولوگىيە بويىچە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن تۇنجى ئەسەرلىرى توپلىمىدۇر. توپلامدىكى ئايرىم ئەسەرلەرنىڭ تېكىستلىرى ئۆتكەندە مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان نۇسخىلىرىغا ئوخشاشماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى نەشرگە تەييارلاش داۋامىدا ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن ئۆزگىرىپ كەتكەن ياكى كىشىلەر تەرىپىدىن قوشۇلغان ۋارىيانتلار ئورنىغا ئەسلى ۋارىيانتى قوبۇل قىلىندى. بەزىبىر شېئىرلار ئۈچۈن تېگىشلىك ئىزاھلارمۇ بېرىلدى.

شائىر ئەسەرلىرىنى توپلاش ۋە رەتلەش جەھەتتە مەرھۇم پەتتارجان مۇھەممەدى ھايات ۋاقتىدا خېلى كۆپ ئەجىر قىلغان

ۋە شائىرنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن تونۇش قىسقىچە تەرجىمىھالىنى ئېلان قىلغانىدى. بۇ توپلامنى ئىشلەش داۋامىدا ئابدۇراخمان باقى، ئەزىز نىياز قاتارلىق يېشقەدەم يولداشلار كۆپ ياردەم قىلدى. كۆپلىگەن شېئىرلارنىڭ مەنبەسى، يېزىلىش تارىخى ئۈستىدە بىزنى قىممەتلىك تارىخىي ئەسلىمىلەر، شائىر قوليازمىلىرى بىلەن تەمىنلىدى. بۇ يولداشلارغا چوڭقۇر مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز.

بىزنىڭ قارىشىمىزچە، شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلىرى شەكلى ۋە مەزمۇنى جەھەتتىن شائىر ئىجادىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى بولۇشقا مۇناسىپ.

كىتابخانلارنىڭ يەنىمۇ تولۇقلىشى ھەمدە شائىر ئەسەرلىرىنى يەنىمۇ چوڭقۇر قېزىپ چىقىرىپ كەلگۈسىدە تولۇق ئەسەرلىرى توپلىمىنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە تۆھپە قوشۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى
مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتى

ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنى

تالانتلىق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئابدۇراخمان ئوغلى 1901-يىلى 2-ئاينىڭ 9-كۈنى تۇرپان شەھرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. (ئابدۇخالىق ئۆز ئىسمى بولۇپ، «ئۇيغۇر» ئۇنىڭ تەخەللۇسى) ئۇنىڭ ئائىلىسى ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن مەرىپەتلىك ئائىلە ئىدى. دادىسى ۋە باشقا ئائىلە ئەزالىرى ساۋاتلىق كىشىلەر بولغانلىقتىن ئابدۇخالىق بەش يېشىدىلا ساۋاتىنى چىقىرىۋالىدۇ. ئون ئىككى ياشلارغا كەلگەندە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، ئەرەب-پارس تىللىرىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ كلاسسىك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇشقا باشلايدۇ.

1916-يىلى چوڭ دادىسى مىجىت ھاجى سودىگەرچىلىك بىلەن روسىيىگە بارغاندا، ئۇ بىللە بېرىپ، روسىيىنىڭ شەمەي (ھازىرقى سىمپالاتىنسكى) شەھرىدە رۇس تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىدۇ. ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە تۇرپان يېڭى شەھەردىكى شۆتاڭغا كىرىپ خەنزۇ تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىدۇ ۋە بۇ مەكتەپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرىدۇ.① ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شۆتاڭدا ئوقۇۋاتقان مەزگىللەردە ئېلىمىزنىڭ خەنزۇ كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇپلا قالماي، ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى بىلەنمۇ تونۇشىدۇ. ئۇ دوست-بۇرادەرلىرىگە خەنزۇ

---

① ئابدۇخالىق تۇرپان شۆتاڭدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە، شۇ زاماننىڭ مەكتەپ قائىدىسىگە مۇۋاپىق ئۆزىگە «خاۋىنسەي» (哈文才) دەپ ئىسىم قويغان.

كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ «سۇ بويىدا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» رومانلىرىنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بەرگەن ۋە سون جۇڭشەننىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، دېموكراتىيىگە نىسبەتەن تونۇشنى ئۆستۈرگەن. شۇڭا ئۇ مەزگىللەردىلا ئابدۇخالىقتا فېئودال كونىلىقتا، دىنىي خۇراپاتلىققا ۋە نادانلىققا قارشى تۇرۇپ، ئىلىم-پەننى ئومۇملاشتۇرۇش، ئارقىلىق جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش غايىسى تۇغۇلغان. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتلاردا يازغان «ئىستەيمەن»، «باردۇر»، «ئويغان»، «ھار» دېگەن شېئىرلىرى شائىرنىڭ بەرپىتىكە ئېتىبەردىن ئالغان كۆز قاراشلىرىنىڭ مەھسۇلى ئىدى. 1923-يىلى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەخسۇت مۇھىتى قاتارلىقلار بىلەن بىرگە ئىككىنچى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، يەنە ئۈچ يىل تۇرۇپ ۋە بىلىم تەھسىل قىلدى. بۇ جەرياندا ئۇ پۇشكىن، لېرمونتوۋ، تولستوي، گوركىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ رۇس ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشتى. ئۇ ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. 1925-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىپلا يېڭىچە ئىلىم-پەننى تەرغىب قىلىپ، خەلقنى ئويغىتىش ئۈچۈن كىرىشتى، زورنال نەشر قىلىشقا ھەرىكەتلىنىپ، تۇرپاندا باسما زاۋۇتى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. خەلق ئىچىدىكى بەزى ئەسلىمىلەرگە قارىغاندا، ئۇ ئەينى زاماندىكى ئىلغار كىشىلەرنىڭ ھەمداشلىق قىلىشى بىلەن باسما زاۋۇت قۇرۇش تەييارلىقىنىمۇ ھەل قىلغان، لېكىن ئەكسىيەتچى مىلىتارىست ياڭ زېڭشىنىڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ باسما زاۋۇت قۇرۇشىغا يول قويمىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تۇرپان ئاستانىدىكى مەخسۇت مۇھىتى، پىچاندىكى ئىسكەندەر خوجا قاتارلىق كىشىلەر بىلەن 1927-يىلى «ئاقارتىش بىرلەشمىسى» نامىدا بىر مەرىپەت جەمئىيىتىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۈچ مىڭ سەر كۈمۈش ئىئانە توپلاپ، تۇرپان يېڭىشەھەردىكى نەياز سەيپۇڭ دېگەن كىشىنىڭ قورۇسىدا بىر يېڭى مەكتەپ، كې-

پىنچى يىلى يېڭىشەھەر ئاق سارايدا «ئورنىيەت مەكتىپى»، كونا شەھەر نەمەڭدا يەنە بىر مەكتەپ ئاچتى. (بۇ يەنىمى مەكتەپلەردە ئوقۇغانلارنىڭ بىر قىسمى كېيىنرەك سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا چىقىرىلغانىدى.) ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ مەرتلىرى جەمئىيەتتە مۇھىم روللارنى ئوينىدى، بۇ ئىشلاردا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىجادىيىتىدە زور ئىلگىرىلەش بولدى. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي رىئاللىقلىرى ۋە جەمئىيەت رىئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان شېئىرلارنى يېزىپ، ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنىڭ چىرىك ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. ئازادلىق، ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىش لازىملىقىنى ۋە بۇ يولدا قۇربان بولۇشنى ئۆزى ئۈچۈن بەخت دەپ ھېسابلايدىغانلىقىنى ئىنقىلابىي پىكىرلەر بىلەن ئىپادىلەيدۇ. قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى ھارپىسىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «ئاچىل» ناملىق شېئىرىنى يازدى. كېيىنكى چاغلاردا بۇ شېئىر خەلق ناخشىسىغا ئايلىنىپ، پۈتۈن شىنجاڭغا تارقالدى.

ئۇنىڭ شېئىرىيىتىدىكى چوڭقۇر سىياسىي مەزمۇن، ئۆتكۈر ئىسيانكارلىق سادالىرى ھەتتا ئەينى دەۋردىكى مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنىڭ ئەندىشىلىرىنى كۈچەيتتى. ئۇ شېئىرلاردا قاندىقۇر «غەيرى ۋە يېڭى پىكىرلەر» نىڭ بارلىقىدىن قاتتىق ئەنسىرىگەن ئەكسىيەتچى گورۇھ ئابدۇخالىقنى شېئىر يېزىشتىن، خەلقنى بولسا ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇشتىن چەكلەيدۇ.

ئۆز غايىسى يولىدا تىز پۈكمەس روھقا ئىگە ئابدۇخالىق 1932-يىل 11-ئايدا «ئويغان»، «ئاچىل» دېگەن شېئىرلىرىنى ئاق رەختكە چوڭ خەتلىك قىلىپ يېزىپ، كوچىلارغا چاپلاپ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ ھەيۋىسىگە تاقابىل تۇردى. 1932-يىل 12-ئاينىڭ بېشىدا تۇرپاندا دېھقانلارنىڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە ۋە فېئوداللىق زۇلۇمغا قارشى قوراللىق قوز-

ھەلسىگە پارتلاپ تۇرپان يېڭىشەھەرنى قوزغىلاڭچىلار ئىشغال قىلدى.

1932 - يىلى 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مىلىتارىست جىن شۇرېن تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن تۇرپانغا جازا قوشۇنى ئەۋەتكەندە، قوزغىلاڭچىلار يېڭىشەھەرنىڭ غەربىدىكى قۇملۇقتا «ئوت قالاپ كۆتۈۋېلىش» ھىيلىسىنى قوللىنىپ، بىر يولىلا بىر نەچچە يۈز دۈشمەننى تارمار قىلىپ، نۇرغۇن قورال-ياراق، ئوق-دورا غەنىمەت ئېلىپ دەسلەپكى غەلىبىگە ئېرىشىدۇ. شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاشۇ ھادىسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش مەقسىتىدە «مۇزلىدى» دېگەن شېئىرنى يازىدۇ.

قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا بارغان شېڭ شىسەي 1933 - يىلىنىڭ بېشىدا ئۈرۈمچىگە قېچىپ، كېلىۋېتىپ، تۇرپانغا كەلگەندە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭ بىر نەچچە سەبداشلىرىنى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ مەنىۋى تەرغىباتچىلىرى دەپ قاراپ تۇتقۇن قىلىپ تۈرمىگە تاشلايدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تۈرمىدە دۈشمەننىڭ قاتتىق-يۇمشاق ۋاستىلىرىگە پەسەنت قىلماي، بەلكى ئۇلارنىڭ سۇيىقەستلىرىنى پاش قىلىپ «ئىچ پۇشۇش» دېگەن شېئىرنى يازىدۇ ۋە دۈشمەنگە قارشى ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. سۇيىقەستى ئىشقا ئاشمىغان جاللات شېڭ شىسەي 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۇنى سەپداشلىرى بىلەن قوشۇپ تۇرپان شەھىرىدە سازايى قىلىپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىدۇ. قەيسەر ئابدۇخالىق دۈشمەنگە باش ئەگمەي، باتۇرلارچە كۆكرەك كېرىپ خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە يالقۇنلۇق نۇتۇق سۆزلەيدۇ، بويىنىغا قىلىچ ئۇرۇلغاندا، «ياشىسۇن ئەركىنلىك!»، «ياشىسۇن ئازادلىق!» دەپ ياڭراق شوئار توۋلاپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولىدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قىسقا ھاياتى ئەنە شۇنداق ئۆتكەن. ئۇنىڭ تەرجىمىھالىغا ئائىت بۇ تەپسىلاتلار ھازىرغىچە

ئۇنىڭ ھايات زامانداشلىرى ئىچىدە سۆزلىنىپ كەلمەكتە، ئابدۇخالىقنىڭ پاجىئەلىك ھالدا قۇربان قىلىنغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشىلەر بۇنى بىر چوڭ تارىخىي ۋەقە سۈپىتىدە ھازىرمۇ ئەسلىشىدۇ.

ئابدۇخالىق ئابدۇراخمان ئوغلى ئۇيغۇر ئۆز ئەدەبىي ئىجادىي پائالىيەتلىرى ئارقىلىق يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودىنى ئەۋج ئالدۇرغان خەلقپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر دېموكرات شائىر بولۇپ، يېڭى زامان دېموكراتىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بايراقدارلىرىدىن بىرىدۇر.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «4 - ماي ھەرىكىتى» دىن كېيىن، ئېلىمىزدە يۈز بەرگەن زور تارىخىي بۇرۇلۇش دەۋرىدە ياشىدى ۋە ئىجاد قىلدى.

قەيەردە زۇلۇم بولىدىكەن، شۇ يەردە زۇلۇمغا قارشى كۈچ بارلىققا كېلىدۇ. ئىچكى ئۆلكىلەردە 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خۇڭ شيۇچۈەن، كاڭ يۇۋېي، يەن فۇ قاتارلىق ئىلغار پىكىرلىك زىيالىلار جۇڭگو خەلقىنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاقارتىش، ئىسلاھاتچىلىق ۋە دېموكراتىيە يولىنى ئىزلىگەنىدى. 20 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى چارىكىدە شىنجاڭدىكى بىر قىسىم ئىلغار پىكىرلىك زىيالىلارمۇ ئەنە شۇ يولغا ئىنتىلدى — ئالدى بىلەن خەلق قەلبىنى مەرىپەت بىلەن يورۇتۇش، دېموكراتىك غايىلەرنى ئىلگىرى سۈرۈش ئارقىلىق جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىش ئۈستىدە ئىزدەنىدى. 1911 - يىلىدىكى شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى بىلەن سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ «سەنمىنجۇيى» ئىدىيىسى شىنجاڭغا يۈزلەنگەندە، شىنجاڭدىكى دېموكراتىك پىكىر ئېقىمى تېخىمۇ كېڭىيىشكە باشلىغانىدى. 20 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ ئېڭىنى ئويغىتىشتا

بەلگىلىك رول ئوينىدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئىسلاھاتچىلىق ۋە دېموكراتىك پىكىر ئېقىمىغا مەنسۇپ بولغان بىر قىسىم ئىلغار زىيالىيلار خەلق ئارزۇسىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، مەرىپەتچىلىك ئىدىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى. تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا مەرىپەتچىلىك پائالىيەتلىرى ئالدى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت شەكلى ئارقىلىق مەيدانغا كەلدى، يېڭى مائارىپ-ئاقارتىش پائالىيەتلىرى كەڭ يۈز ئالدى. بۇنداق زور دەۋەتنىڭ تۈرتكىسى 20-، 30-يىللاردا ئويغىنىشقا باشلىغان كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىنلىك-دېموكراتىك غايىسىنىڭ ئەكس سادادى ئىدى. خەلقنىڭ بۇ ئارزۇسىغا ئەينى زاماندىكى مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر ۋەكىللىك قىلدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ جەھەتتە ئاكتىپ ھەرىكەت قىلغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەملىكەت ئىچى ۋە قوشنا ئەللەردىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر تەسىرى نەتىجىسىدە، جەمئىيەت تەرەققىياتى توغرىلىق بىر قەدەر توغرا خۇلاسىگە ئىگە بولغانىدى. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە تەشەببۇسلىرى دىنىي چەكلىمە ۋە فېئودال تەرتىپلەرنىڭ قاتتىق ئىسكەنجىسىدە تۇرغان بىر قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن، بولۇپمۇ شۇ جەمئىيەتتىكى مۇتەئەسسىپلەر تەرىپىدىن ئاسانلىقچە قوبۇل كۆرۈلمەيتتى. شائىر بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان:

....

تىل-ھاقارەت، تانە-دەشنام، ۋاي دات!... بۇ جاننى قىينىدى،
ئەمدى نە قىلماق كېرەك، ئەجەبمۇ بولدۇم خارمەن!

لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن شائىر ئۆز غايىسى يولىدا مېڭىشتىن ۋاز كەچمىدى، بەلكى ئۆز ئىشىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا، دولقۇنلارنى يېرىپ ئىلگىرى باستى.

شائىر بۇ توغرىدا مۇنداق مىسرالارنى قالدۇرغان:

ئېقى ئاق، قارىسى قارا، ھەرگىزمۇ ئاق بولماس قارا،
ئاجراسۇن مىستىن تازا ئالتۇن كۆيۈپ ئوتتا چىداپ.

مەلۇمكى، شەخسنىڭ تارىختىكى رولىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ. شۇنداقلا ئۆز دەۋرىدە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھەقىقىي ئارزۇ-ئۈمىدلىرىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە پۈتۈن ھاياتىي پائالىيىتى داۋامىدا خەلقتىن ئوزۇق ئېلىپ، خەلققە ئوزۇق بەرگەن شەخسلەرلا ھەقىقىي قەھرىمان ئوبرازىدا خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشاپ قالىدۇ. 20-ئەسىرنىڭ 20 - 30 - يىللىرىنى شىنجاڭ خەلقى ئۈستىدىن كەچۈرگەن ئاسارەتلىك دەۋر-جاھالەت ئەۋجىگە چىققان يىللار دەپ قارىساق، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئاشۇ يىللاردا خەلق ئاممىسىنىڭ ئارزۇ-ئۈمىدلىرىگە ۋەكىللىك قىلىپ مەرىپەت مەشئىلىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، باشقىلارنى يورۇتقان رەھنامالارنىڭ بىرى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بىر نامايەندىنىڭ تارىختىكى تۆھپىسى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كىشىلىك ئىجتىمائىي تەسىرى، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن ئوينىغان رولى ھەمدە يېڭى غايە-ئىدېئولوگىيىنى پەيدا قىلالىشى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئابدۇخالىقنىڭ ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدىلا خەلق ئىچىگە كەڭ تارقىلىپ، تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى مەرىپەت ئاسمىنىدا كۆرۈلگەن بىر يۇلتۇز بولغانىدى. ئۇنىڭ ئۆزى ھايات ۋاقتىدىلا «ئويغان»، «ئاچىل» دېگەن شېئىرلىرىنىڭ پۈتكۈل شىنجاڭغا ھەتتا ئوتتۇرا ئاسىياغا تارقىلىپ، خەلق ناخشىسىغا ئايلىنىپ كېتىشى پىكرىمىزنىڭ دەلىلى بولالايدۇ. بۇ شېئىرلار ھېلىمۇ ياشاپ كەلمەكتە.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى نېمىدىن ئىبا-

ۋەت؟ بۇ مەسىلە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا باھا بېرىشتە مۇھىم سالماقتا ئىگە. بىز بۇنداق باھانى ئۇنىڭ ھايات پاكىتلىرىدىن ئالىمىز، ئۆزىنىڭ پۈتۈن زېھنى، قابىلىيىتى ۋە يۈرەك قېنىنى نېمىگە بېغىشلىغانلىقىغا، قانداق غايە-مەقسەت يولىدا تىرىشقانلىقىغا ھەمدە ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن قانداق تەسىر ئۆتكۈزگەنلىكىگە قاراپ، ئۇنىڭ تارىختىكى رولىنى باھالايمىز. مەلۇمكى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ قىسقا ئىجادىي ھاياتىدا پۈتۈن ئىجادىيىتىنىڭ پەللىسىگە چىقىشقا ئىنتىلدى. ئۇنىڭ قەلبى تېخىمۇ يالقۇنلۇق بىر ئوت بىلەن ياندى. ئۇ ئۆزى ياشاپ تۇرغان جەمئىيەت تەسىراتلىرى ھەققىدە، ئۆز ھېسسىياتلىرى ھەققىدە بەدىئىي مىسرالارنى يېزىشنى كۈندىلىك ھايات پائالىيىتىگە ئايلاندۇردى. ئۇ كۆرگەن يېڭى دۇنيا ۋە يېڭى ھاياتنىڭ تەسىرى ئۇنىڭدا ئاجايىپ ئۈمىدۋارلىق تۇيغۇسىنى ئويغاتقانىدى. بۇ ھال شائىرنىڭ غايىۋى، بەدىئىي جەھەتتىن ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى بولغان يۈكسەك شېئىرلىرىنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولدى. ئەگەر شائىر ئۆز دەۋرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، كېلەچەكنى روشەن كۆرەلمىگەن بولسا، ئەڭ مۇھىمى، كەلگۈسىگە ئۈمىد باغلاپ، ئۆز خەلقىنىڭ قەلبىدىكى ئارزۇ-ئارمانلىرىنى، ئىنتىلىشلىرىنى شائىرانە تۇيغۇ بىلەن ئېنىق ھېس قىلمىغان بولسا، ئۆلمەس شېئىرلىرىنىمۇ يازالمىغان بولاتتى.

شائىر ھەقىقەتنى باشقا يەردىن ئەمەس، بەلكى 20-، 30-يىللاردىكى ئالەمشۇمۇل ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەردىن تاپتى. بۇ ھەقتە ئۇ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

ھەقىقەتنىڭ روھى قېچىپ كەتتى مېنىڭ دىيارىمدىن،
ئۇنىڭكى خۇش پۇراقى ھېچ كەتمىدى بۇ دىماغىمدىن.

ئىزلىدىم كۆپ، تاپمىدىم شەجەن-روجەن سەھراسىدىن،
ئىزدىبان تاپتىم-دە، ئالدىم لېنىننىڭ گۈلباغىدىن.

بۇ بىر كۇپلېت شېئىردا شائىرنىڭ ئىلغار پىكىر قىلىش ئۇسۇلى — دۇنيا قارىشى يەكۈنلەنگەن. ئۇ لېنىن باشچىلىقىدىكى رۇسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن — سوتسىيالىستىك سوۋېت تۈزۈمىدىن «ھەقىقەتنى تاپقان»لىقىنى يۈرەكلىك ھالدا جاكالايدۇ. بۇنداق پىكىر، بۇنداق سۇبيېكتىپ ئارزۇ 30-يىللاردىكى شىنجاڭ جەمئىيىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، قالتىس مەنىۋى ھادىسە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش قىيىن ئەمەس!

لېنىن يولىدىن ھەقىقەتكە ئىگە بولغان جۇڭگو خەلقى تارىختا ئۆچمەس نەتىجىلەرنى ياراتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەينى زاماندىكى باشقا ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ئىلغار زىيالىلار قاتارىدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگوغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى ئەڭ تۇنجى قېتىم سەزگەن ۋە ئۇنى ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتتۈرگەن سىمالارنىڭ بىرى بولدى. مۇھىم نۇقتا شۇكى، 1919-يىلقى 4-ماي ھەرىكىتىنىڭ ئالدى-كەينىدە يۈز بەرگەن دېموكراتىك ھەرىكەتلەر شائىرنىڭ دىققىتىدىن چەتتە قالمىدى. ئۇ پۈتۈن بىر ئىجتىمائىي تۈزۈلمىگە بىۋاسىتە تاقىلىدىغان پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ جۈملىدىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان سىياسىي ھادىسىلەرگە ھەرگىزمۇ سەل قارىمايتتى، شۇڭا ئۇ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئەدەبىيات ۋە ئاخبارات يېڭىلىقلىرىدىن پايدىلاندى. 1907-، 1917-يىللاردا بېيجىڭ ۋە شاڭخەي شەھەرلىرىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان «يېڭى ياشلار» (شىن چىڭنيەن) ۋە «شەرق ئەنزارى» (دۇڭ فاڭ زاجى) قاتارلىق ژۇرناللاردا جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ بولۇپمۇ، رۇسىيەنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىي ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغانىدى.

1920 - يىللاردا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سوۋېت پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماكسىم گوركىي، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى پرولېتارىيات ئەدەبىي ئېقىمىنىڭ پېشقەدەم نامايەندىلىرىدىن بىرى بولغان سەدرىدىن ئەينى، شۇنىڭدەك، ئۆزبېك يازغۇچىسى ئابدۇللا قادىرى، تاتار شائىرى ئابدۇللا توقاي قاتارلىقلارنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك تىللىرىدا تارقالغانىدى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ شەخسىي كۇتۇپخانىسىدا بولۇشى شائىرنىڭ يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا دېموكراتىك پىكىر ئېقىمىنى ئەۋج ئالدۇرۇش مۇددىئاسىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى بۇ خىل ئىلغار ئىجادىيەت مېتودى ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قىسقا ئىجادىيەت ھاياتىدا بىر قەدەر زور سالماققا ئىگە بولىدۇ. باشقا كۆپ تەرەپلەرنى تەھلىل قىلمىغاندىمۇ، 20 -، 30 - يىللاردىكى شىنجاڭ شارائىتىدا، ئۆز ئەسەرلىرىدە «لېنىن، سۇن جۇڭشەن، يىگىرمە يەتتە ئۆلكە، ئېلىكتىر، لۇشۈن، مىللەتلەر باراۋەرلىكى» قاتارلىق ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ، جاراڭلىق ۋارقىراشىنىڭ ئۆزى — چوڭ جاسارەت ئىدى!

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى كېيىنكى يىللاردا ئۆزبېكلەرگە تونۇشتۇرۇلغان. ئۆزبېكچە نەشر قىلىنغان «ئۇلۇغ ئۆكتەبىر ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» دېگەن كىتابتا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «بەر مەدەت» ماۋزۇلۇق بىر شېئىرى بېرىلگەن. بۇ پاكىت ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىنىڭ ئەسىرىنى باھالاشتىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بىر قاتار شېئىرىي ئەسەرلىرىدىن قارىساقلا، شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇ رېئالىستىك

ئىجادىيەت مېتودىنى تەتبىق قىلىپ، ئاكتىپ رومانتىزم ئۇسۇلى بىلەن ئەينى يىللاردىكى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن كۆزىتىش، ئۆزلەشتۈرۈش، تەھلىل قىلىش ۋە بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەسەرلىرى ئەينى زاماندىكى رېئاللىقنى تونۇشىمىزدا، ئىلغار ئىدىيەلەرنىڭ تارقىلىشىدا رول ئوينىغانلىقى بىلەن ئالاھىدە قىممەتلىكتۇر.

ئېلىمىز ئەدەبىياتى تارىخىدىن شۇنى كۆرەلەيمىزكى، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات تارىخى شۇ مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىدىكى تارىخىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ئۈزلۈكسىز بېيىپ كەلدى. شۇ جۈملىدىن يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ كلاسسىك ئەدەبىياتقا تارىخىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلىشنىڭ نەتىجىسى، ھالبۇكى، ئالغا بېسىشنى مەقسەت قىلغان ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئەدەبىياتى مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىن پايدىلىنىش ئامىللىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. شۇ يول بىلەن مىللىي ئەدەبىياتنىڭ شەكىل ھەم مەزمۇنلىرىنى بېيىتىپ بارىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ ئۆز ئىجادىي جەريانىدا شۇنداق قىلغان. ئېلىمىزنىڭ يېقىنقى زامان ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر يازغۇچىلاردىن لۇشۈن، گومورو، شايەن، ماۋدۇن قاتارلىقلار دەسلەپكى مەزگىللەردە چەت ئەل ئەدەبىياتىنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلغانىدى. ئۇلار ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مىللەتنى ئازاد قىلىشنىڭ، ئۆز تەقدىرىنى ھەل قىلىشنىڭ ئۈمىدى دەپ قارىغانىدى. شۇڭا بۇ جەھەتتىن تونۇشتۇرۇش، تەرجىمە قىلىش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلغان. 20 - يىللاردىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىمۇ رۇس ئەدەبىياتى ۋە سوتسىيالىستىك سوۋېت ئەدەبىياتى بىلەن

يېقىندىن تونۇشقان، ئۆلگە ئالغان، تەتبىقلىغان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەينى زامانىدىكى دەۋر قەدىمىگە ماسلىشىپ، ئىشنى قەلەم ھەم كەلىمىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپتىن باشلىغان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىنىڭ قىممىتى ئەڭ ئالدى بىلەن مانا مۇشۇ جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتتۇق. شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ پۈتكۈل شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ يادروسى زۇلۇمغا، زوراۋانلىققا قەتئىي قارشى تۇرۇش، ئىنقىلاب قىلىش ۋە شۇ يول بىلەن خەلق ئازادلىقىنى، دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھەم ئەدەبىي پائالىيەتلىرىدە مۇئەييەن ئىزچىللىق ۋە دىئالېكتىكىلىق ئۇسۇل-باسقۇچلار بار، شائىر مەقسەت-غايىسىنى قانداق ئۇسۇل بىلەن ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى ھەمدە ئۇنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى كۆرۈپ باقايلى.

ئابدۇخالىقنىڭ دەسلەپكى ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق قوشاقلىرى شەكلىدىن ئىلھاملىنىش بىلەن باشلانغان. بارا-بارا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى ئارۇز ۋەزنىگە كۆچكەن. بۇ ھال ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئەھۋالىدا بىر قەدەر ئوچۇق كۆرۈنىدۇ. توپلامغا كىرگەن شېئىرلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

نوقۇل ھالدا مۇنداقچە تەرىپلەش يېتەرلىك بولمايدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر 20-يىللاردا ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ئارۇز ۋەزنىنىڭ نەپىس مىسرالىرىنى ياراتتى ۋە خەلق ئاغزىدىكى ماقال-تەمسىللەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئۆز ئىجادىي ئورىگىناللىقىغا تەتبىقلىدى. ئەدەبىي تىلنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىدىكى تولۇق مەجازى ۋاسىتىلەرنى جاي-جايىدا قوللىنىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ شەكىللىنىشىدىكى ئىپتىدائىي

ئاملىلارنى بارلىققا كەلتۈردى. شۇ دەۋر شارائىتىدا ئەرەب-پارس ۋە باشقا چەتنىڭ «بەدىئىي تىل» غا مۇراجىئەت قىلمايلا، ساپ ئانا تىلى — ئۇيغۇر تىلىدا تولۇق ژانىردىكى شېئىرلارنى يازالىشى، خەلققە يېقىن ئىبارىلەرنى بەدىئىي پوئېزىيىدە كەڭ قوللانغانلىقى 20-، 30-يىللاردىكى يېڭى ئۇيغۇر شېئىرىيەت تىلى ئۈچۈن بىر ئۆرنەك بولغانىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز ئەسەرلىرىدە ئىلغار ئىدىيە ۋە يېڭىلىقنى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈردى. قالاقلىق ۋە ئەكسىيەتچىلىكنى ئەيىبلىدى. ئۆز جەمئىيىتىنىڭ سەلبىي ئامىللىرىنى — «شۇم پەلەك» كە ياكى «يالماۋۇز» غا ئوخشاتتى. مانا بۇ بىر خىل تىپىك ئوخشىتىش ئىدى — «شۇم پەلەك» — ئەڭ زۇلمەتلىك دەۋرنىڭ سۈپىتىدۇر. ئۇ بارلىق سەلبىي شەخسلەرنى — زۇلۇم، ئاسارەت ۋەكىللىرىنى «ئېيىق»، «قاۋان»، «قاغا» دەپ سۈپەتلىدى، ئومۇمەن ئىجابىي ھادىسە ۋە نەرسىلەرنى ياخشىلىققا، يورۇقلۇققا، ئىنقىلابقا سىمۋول قىلسا، سەلبىي ھادىسە، نەرسىلەرنى يامانلىققا، زۇلۇمغا، ئەكسىيەتچىلىككە سىمۋول قىلدى. بۇ جەھەتتە خەلق ئىچىدىكى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئوخشىتىش ۋە تەقلىت قىلىش ئۇسۇلىدىن ماھىرانە پايدىلاندى.

شائىر ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي غايىسىنى بەزىدە ئەينەن ئىپادىلىسە، بەزىدە «يار»، «باھار» گۈل-چېچەك، چىراغ، قۇياش، ئاي، ئاپتاپقا ئوخشىتىپ ئىپادە قىلدى. غايىسىنى «يار» دەپ ئىپادىلىگەندە، ئۆزىنى يار ئىشقىدا «كۆيگۈچى»، «ئاشىق» قىلىپ كۆرسەتتى. غايىسىنى «باھار» دەپ ئوتتۇرىغا قويغىنىدا، ئۆزىنى باھار ئىزلىگەن، قەھرىتاندىن قىشتىن بىزار بولغان قىلىپ كۆرسەتتى. ئۆز غايىسىنى گۈل-چېچەك قىلىپ كۆرسەتكىنىدە، ئۆزىنى شۇ گۈل-چېچەك ئىشقىدىكى قەپەزدىكى بۇلبۇل قىلىپ كۆرسەتتى. غايىسىنى «چىراغ» قا ئوخشاتقىنىدا،

سۆزىنى پەرۋانىگە ئوخشاتتى. غايىسىنى «قۇياش» دەپ ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئۆزىنىڭ قۇياش نۇرىدىن تولۇق بەھرىمەن بولالمايۋاتقانلىقىنى، «قارا بۇلۇت»نىڭ ئۇنى توسۇپ تۇرغانلىقىنى، لېكىن قۇياشقا دالدا قىلماقلىق، ئۇنى توسىمەن دەپ ھەرىكەت قىلىش بىر ئەخمەقلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئومۇمەن، يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇقنى سېلىشتۇرۇپ، يورۇقلۇقنى غالىب قىلىپ، ئۈمىدۋارلىقنى كۈيلىدى. شائىرنىڭ ئىجادىي ئەسەرلىرىدە، مەل - پەل تېڭىرقاش ھالىتى ئەكس ئەتسىمۇ، لېكىن ئۇ ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتە تەلەي سىناش خىيالىدا بولغان ئەمەس. بۇنداق تەقدىرگە ئىشىنىش، ئاللا ئىلتىپات قىلىدۇ دېگەن نۇقتىئىنەزەرلەرگە شىددەت بىلەن قايتۇرما زەربە بەردى. بۇ جەھەتتىن «ئىزلىمەس» دېگەن شېئىرىنى مىسالغا ئېلىش كۇپايە.

ئىزلىدى ھۇما قۇشىنى كۈندە كۆكلەرگە قاراپ،
كەيپىيات بولغانى شۇ ھۇما بۇلارنى ئىزلىمەس.
ئابدۇخالىق قىل سۇبات، ئىزلە سىراتىلمۇستەقىم،
بۇسۇ بات بار يەردە كۆڭلۈم ئۇ ھۇمانى ئىزلىمەس.

دېمەك، بەخت - سائادەت ئۆزلۈكىدىن قولغا كەلمەيدۇ، ئۇ ئەپسانىلەردىكى بەخت قۇشى باشقا كېلىپ قونسىلا بەخت - سائادەتلىك بولىدىغان ئىش يوق دەپ، بۇنىڭغا ئالدانغانلارنى ئويغىتىۋاتىدۇ. بەخت — كۈرەش ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ، ئەكسىيەتچىلەر خەلقىمىزگە بەختنى تەقدىم قىلمايدۇ. شۇڭا خەلق ئۆزىنى ئۆزى ئازاد قىلىشى لازىم، دەيدۇ.

شائىر خەلق ئاممىسىنىڭ ئىنقىلاب قىلىدىغانلىقىنى، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ھېچقانداق قارا كۈچنىڭ توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەن.

بۇ جەھەتتىن «ئۈزۈلمەس ئۈمىد»، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس»، «مۇزلىدى» قاتارلىق شېئىرلىرىنى مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

چىقار بوران تەرەپپال ئەگەر ھېچ تويلىماي تۇرساڭ،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە يېپىپ تۈڭلۈك ئالالىسايمۇ؟

تەرەپپال بورىنىڭ ۋە يامغۇرۇڭنىڭ ھېچ تېگى يوقتۇر،
ۋە لېكىن ئابدۇخالىقنىڭ ئۈمىدى ھېچ ئۈزۈلگەيمۇ؟

بۇ يەردە «بوران» ئىنقىلاب مەنىسىدە ئېلىنغان بولۇپ، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئويلىغانلىرىدەك بولمايدۇ، كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە تېخىمۇ باغلىق بولمايدۇ. ئىنقىلابنىڭ دۈشمەنلىرى «تۈڭلۈك يېپىپ» (مۇداپىئە كۆرۈپ) ئۈلگۈرەلمەيدۇ. ئىنقىلاب كۆپ بولدى، لېكىن غەلىبە قازىنالمىدۇق. شۇنداق بولسىمۇ ئىنقىلابنى توختاپ قالدى، دەپ ئۈمىد ئۈزگىلى قەتئىي بولمايدۇ. مەن ئۈمىدسىزلەنمەيمەن، دەيدۇ، شېئىردىكى «مەن» پەقەت شائىرنىلا بىلدۈرۈپ قالماستىن، نۇرغۇنلىغان «مەن»لەرنى كۆرسىتىدۇ، ھالبۇكى لىرىكىدا «مەن» شۇ دەۋر كىشىلىرىنى، ئومۇمىي خەلقنى كۆرسىتىدۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار

1985 - يىل، ئىيۇل

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر قىزى 1
بەختىگۇل 3
ئۈمىد تەبەسسۇمى 5
يۈرەك باغرىم ئېزىلدى 6
سېغىنىش 7
ئىستەمەس 8
باردۇر 10
ئويغان 13
ئىنتىزارلىق 15
پەرزەنت 18
خەير، كۆرۈشەرمىز 19
باھار چېچەكىدىن بىر دەستە 20
قايدىسەن 22
قىل باھار 23
بىر پەلەكنىڭ خەمىكى 25
پىنھان 28
ھار 30
غەزەپ ۋە زار 32
ئۈزۈلمەس ئۈمىد 34
ئاچىل 36
يەجۈجى - مەجۈجى 38
غەيرىتىڭدىن ئايلىناي 42
ياز تۈنى 44
ئىشقى مۇھەببەت 45

يىتىن بولدى 47
نە قىلاي 49
چىراغ 50
ھىجران 51
مەدرىسىيە 53
بىۋاپا 57
ئۈمىد كەبەم 59
كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس 61
كۆڭۈل خاھىشى 62
ئارمان 64
دەردى دەۋران (مۇخەممەس) 66
پەيزى بار 68
ئايلىناي 69
يامان بولدى 70
بەر مەدەت 71
ئىللە كىم كۆتە 72
باغ ئارا سەيلە قىلىپ 74
ئۈچ شېئىر 75
مەرسىيە 77
رۇبائى ۋە پارچىلار 79
مۇرەببەلەر 86
سالام خەت 87
ئارزۇ - ئارمانىم مېنىڭ 89
تومەن لەنەت ساڭا زالىملار 90
كۆردۇم 91
مۇزلىدى 92
قىزىدى 95
ئىچ پۇشۇش 98

ئۇيغۇر قىزى ①

ئەي قەمەر، قارىشىڭدا مەن ھەيرەتتە قالدىم ئۇشبۇتۇن،
ماھى رۇخسارىڭ سېنىڭ ئۇن تۆت ئىكەن تولغان بۇكۈن.

ئول قۇياش تارلىق قىلىپ، چاچقانى راست ئوخشايدۇ ياغ،
شۇل سەۋەبتىنمۇ يۈزۈڭدە بار ئەجەب يۇتمەس بۇ داغ.

ئۇشبۇ داغدىن گۈل يۈزۈڭگە يەتمىدى ھېچبىر زىرەر،
بۇ ئەسەر بىرمەك بولۇپ، ھۆسنىڭنى ئارتتۇردى مەگەر.

بىر قاراشتا گۈل يۈزۈڭگە ئاشىق بولدۇم بىقارار،
ئوخشىغان نەرگىس كۆزۈڭ خۇددى ئېلېكتىر يالتىرار.

لەۋلىرىڭنىڭ قېنى ئانار رەڭگىدىنمۇ ياخشىراق،
چىشلىرىڭ چىن ئۈنچىدىن، تىللىرىڭ مەھبۇبراق.

قاشلىرىڭدۇر يېڭى چىققان ئەينى شەۋۋالنىڭ ئېيى،
سېنىڭ ئالدىڭدا باراۋەردۇر گادا، شاھۇ - بېيى.

سېھىرگەر گۈل، كۆزگە ساقچى، كىرپىكىڭ بىر نەيزىدۇر،
ھەر قاراشىڭدا كېلىپ نەيزەڭ يۈرەكنى ئېزىدۇر.

① بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىل 12 - سانىدا «ھەيرەتتە قالدىم» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بېسىلغان. شېئىرنىڭ مەزكۇر ۋارىيانتى 1946 - يىلى كۆچۈرۈلۈپ ھەلق قولىدا ساقلانغان يازما نۇسخا بويىچە ئېلىندى.

ساچلىرىڭ رەقىبلىرىڭ كۆڭلى كەبى بىر سىر قارا،
ئەۋرىشىمدەك يەلپۈنۈپ سالدى كۆڭۈلگە جىق يارا.

قوللىرىڭنىڭ ئاقلىقى، سۈزۈكلۈكىدىن نۇر چىقۇر،
بۇ قوپال قولۇم بىلەن تۇتسام قولۇڭغا ھۆر① چىقۇر.

تەنلىرىڭ ئالماسقا ئوخشاش ئاق سۈزۈك بىر شەئىلدۇر②،
خىنە ياققان تىرنىقىڭ مىسلى بەدەخشان لەئلدۇر.

بويلىرىڭ زىلۋالىقى سەرۋىدىگە ئوخشار ئەي قەمەر،
كۆرمىدىم ھېچبىر چىرايلىق ساڭا ئوخشاش بىر نەپەر.

تەۋرىنىپ كەتسەڭ ئەجەب يەلپۈنەدۇر بۇ ساچلىرىڭ،
ئىلتىپاتىڭدىن ئۈمىد ئەيلەپ ئاقۇر قان - ياشلىرىم.

قاتتى قالدى قارىغان، پەردە سىنىڭ بۇ شائىرىڭ،
تىلىسەڭ قىلغىل مۇسۇلمان، تىلىسەڭ مەن كاپىرىڭ.

① ھۆر — قاپارتقۇ، ھۆررەك مەنىسىدە.
② شەئىل — زىننەتلىك مەنىسىدە.

بەختىگۈل①

بىر كۈنى مەن كوچىدا كۆردۈم ئاجايىپ بىر پەرى،
بىلمىدىم ئۇ قايسى تاغنىڭ، قايسى باغنىڭ بىر گۈلى②.

بىر قاراشتا سالدى ئوتنى ئالدى جاننى بۇ خېنىم،
بىر بالا بولدى ماڭا بەزگەك چۈشۈپ تىترەپ تېنىم.

كۆرمىسەم قانداق تۆزەرمەن جىق يۈرىكىمدە يارا،
چالا - پۇچۇق بىر كۆرۈش ھەسرەتكە قىلدى مۇپتىلا.

قەد سىياقىنى كۆرۈپ ئاشىق بولدۇم بىتارار،
ئىشق ئوتى - دوزاق ئوتى، بۇ كۆڭۈل قانداق چىدار؟

قانچە ماڭدىم ئارقىسىدىن تۈيمىدى بىر - بىر بېقىپ،
بەلكى ھەرگىز بولمىغاي كۆڭلىدە مەندەك بىر غېرىپ.

قانچە ئېيتتىم بۇ كۆڭۈلگە قىلمىغىل بىكار يۈرۈش،
ئىستىكىڭ كەتكەي بىكار بولماس نېسىپ داپقۇر③ كۆرۈش.

① بەختىگۈل — بۇ شېئىر «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە «بەخت» دەپ ئېلان قىلىنغان.
② بۇ مىسرانىڭ خەلق ئىچىدىكى ۋارىيانتى مۇنداق:
«بىلمىدىم گۈل قايسى باي ھەم قايسى شاھنىڭ دىلبىرى».
③ داپقۇر — تۇرپان شېۋىسى «يەنە بىر قېتىم» دېگەن سۆز.

ئاڭلغايمۇ بۇ كۆڭۈل ھەر كۈندە قىلغاي ھەمك بىرىشنى،
يەتمدى ئەسلا كۆڭۈلگە بۇ بىرىشتىن ھېچ ھېرىش.

كۆر، بۇرادەرلەر كۆڭۈلنىڭ بۇ خىيالى خامىنى،
ئەمدى ئۇقتۇم بەختىڭۈل دەيدۇ مۇبارەك نامىنى.

ئابدۇخالق سەن ئەگەر ۋىسالغا بولساڭ كۆيۈك،
غەيرى كۆزدىن① يوشۇرۇن تۇتقىل يۈرەكىڭدە كۆمۈپ.

① غەيرى كۆزدىن دېگەن سۆز خەلق ئىچىدىكى ۋارىيانتىدا «ئەل كۆزىدىن» دېيىلگەن.

ئۇمىد تەبەسسۇمى

ھاي سەنىڭ بالىخان،
سەنمۇ سەن جانان.
كىمدۇر بىلەمسەن،
ئوتتۇدا يانغان.

ئوتلارنى سالدىڭ،
جانلارنى ئالدىڭ.
زىرىككەن چاغدا،
ئۇيقۇغا تالدىڭ.

نازىڭ ياراشۇر،
قىزلار قاراشۇر.
ئۆتسە يىگىتلەر،
ئۆيدە تالاشۇر.

بىر كۈنلەر بولۇر،
گۈللەر ئاچىلۇر.
ئۇيغۇرنىڭ ئەيىبى،
شۇندا ياپىلۇر.

يۈرەك باغرىم ئېزىلدى

سۈتتەك ئاپئاق ئايدىڭدا،
يار خىيالى ئالدىمدا.
سايەم ماڭا ھەمرادۇر،
يالغۇزلۇقتا يانىمدا.

سايەم ھەم ماڭا ئوخشاش،
سۆلتى بار سۆزى يوق.
قاراپ باقسام مىدىرلايدۇ،
ھەقىقەتتە ئۆزى يوق.

يار كەتكىلى دەردىم جىق،
رەڭگىم زەپەردەك سېرىق.
ياردىن ئاجراپ ۋاي ھالىم،
ۋاھەسرەتا ۋادەرىخ.

يار كېتىپ ئەجەب قىلدى،
كېتەرىنى كىم بىلدى.
يار كەتكەنىنىڭ بۇياقى،
يۈرەك باغرىم ئېزىلدى①.

① يەنە بىر ۋارىيانتىدا «يېشىم ئېقىپ قان بولدى» دەپ ئېلىنغان.

سېغىنىش

ئەي پەرى سەن كەتكىلى بولدى قاراڭغۇ بۇ جاھان،
مېنى يالغۇز مۇندا تاشلاپ، ئاھ، ئەجەب قىلدىڭ يامان.

كەتمىدى كەتكەندىكى كۆز يېقىشىڭ، قاش قېقىشىڭ①،
ئىختىيارسىز مەن ئۇزاتتىم، نائىلاج بولدۇڭ راۋان.

مەن ئۇزاتقان يەردە تۇردۇم، سەن كۆزۈمدىن يۈتكىچە،
سەن يوقالغاچ ئايلىنىپ باش، يەر بولدى گويا ئاسمان.

يىغلىغانغا يانمىدىڭ، ئەسلا يېنىشغا باقمىدىڭ،
خەت - خەۋەرمۇ بەرمىدىڭ ئەي پەرى بولدۇڭ قايان؟

يول يىراق، يوق ۋاستە دەپ بىكار باھانە ئەيلىمە،
ئوڭىمىزدا بولمىسا، كەلگىن چۈشۈمدە قىل بايان.

«كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» ئابدۇخالىق كۈت ئۈمىد،
سېغىنغانىڭ كېلىدۇ، سۈزۈلۈر شۇندا جاھان.

① يەنە بىر نۇسخىدا «كۆز يېقىشىڭ» دېگەن سۆز «ياش ئېقىتىپ» دېيىلگەن.

ئەستەمەس

ئەي يارىم، ھەجرىڭدە كۆڭلۈم ئىنتىلىشنى ئىستىمەس،
مەن خىتاب قىلسام ۋەتەنگە ئىزلىنىشنى ئىستىمەس.

ئوت بولاتتىم، تولغىناتتىم مەن يېنىپ چاقماقسىمان،
ئەل ئېغىر ياتقۇدا بولدى ھەم بىلىشنى ئىستىمەس.

ئۇ ئۈزۈن، بۇ قىسقا دەپ ھاۋشىپ يۈرىدۇ بەزىلەر،
ئوغرى تەگسە ئۆيدە مالغا ئىز تېپىشنى ئىستىمەس.

ئېھتىياجاتى ئۈچۈن سەن بىر كېڭەش بەرسەڭ ئەگەر،
بىز بىلۈرمىز دەپ تۇرۇپ ئىجرا قىلىشنى ئىستىمەس.

ھام①نىڭ ئەۋلادى بۇ كۈن قۇللۇقتا بىرى قالمىدى،
ئۇيغۇر ئەۋلادى بۇنى ئەسلا سېزىشنى ئىستىمەس.

يەپ زەھەر بولدى كېسەل، ئەھۋالدا كۆپتۇر خەتەر،
مىللىتىم جان چىقسىمۇ داۋالىنىشنى ئىستىمەس.

باشقىلار پويىز، پاراخوتتا ساياھەتلەر قىلۇر،
بىزگە كەلسە بىر قوتۇر ئېشەك مىنىش ئاسان ئەمەس.

① ھام — ياۋروپادىكى مىللەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىزلىدى ھۇما① قۇشىنى كۈندە كۆكلەرگە قاراپ،
ئىستىگەنلەر بېشىغا ھۇما قونۇشنى ئىستىمەس.

مىللىتىم تارتقان ئازابىغا كۆڭۈل قانداق چىدار،
ئەل غېرىپ ئىڭرايدۇ ئەمما تەۋرىنىشنى ئىستىمەس.

ئابدۇخالىق قىل سۇبات، ئىزدە سىراتىلمۇستەقىم②،
بۇ سۇبات بارىندا كۆڭلۈم ئۇھۇمانى ئىستىمەس.

① ئەپسانىلەردە ھۇما قۇشى دېگەن قۇش پەلەكتە پەرۋاز قىلارمىش. قۇشنىڭ سايىسى كىمنىڭ بېشىغا چۈشسە، شۇ كىشى پادىشاھ بولارمىش.
② سىراتەلمۇستەقىم — توغرا يول.

باردۇر①

جاھالەت سەمەرەسىدىن بىزگە بىر كۆن كۆپ جاپا باردۇر،
ئېيتىڭىزچۇ، بۈگۈنكى ھالىمىزنىڭ قايسى بىرىدە ساپا باردۇر.

زامانىنىڭ ھالىدىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرماقنىڭ ئورنىغا،
بىرىنى شاكىيۇ سايلاپ ئارقىدىن دەۋايىمىز باردۇر.

ئىلىمنىڭ ئىجتىھادىغا كۆڭۈلنى قويمىدۇق بىزلەر،
ئوقۇرمىز-ئوقۇتۇرمىز سېغىز چايناشىمىز باردۇر.

تەئاۋۇنۇ-تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت،
يېڭى باشنى كۆتەرگەننى ئۇرۇپ يىقىتقانىمىز باردۇر.

يەنە يۇرت پايدىسىغا جەمئىي بولماقلىق بەسى مۇشكۈل،
ئەگەر بىر يەردە توي بولسا، بېرىپ ياتقانىمىز باردۇر.

ئومۇمنىڭ پايدىسىغا يۈز يىلدا ھەم ئەسلا چۈشەنمەيمىز،
زىيان قىلماق ئۈچۈن بولسا ئەجەب چاققانىمىز باردۇر.

بىرى بىر ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ يادىنى قىلماق يوق،
تېپى كەلسە بېرىپ ئەۋرەتلىرىدىن ئاچقانىمىز باردۇر.

---

①بۇ شېئىرنىڭ ماۋزۇسى 47-يىللىق «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان نۇسخىسى بويىچە ئېلىندى. خەلق ئىچىدىكى نۇسخىلار سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاندى.

ئەگەر مىللەت ئۈچۈن بىر پۇل چىقىش كەلسە تاپالماسمىز،
چىقىمى يوق ناۋا پۇلغا تولا ئىخلاسىمىز باردۇر.

ئىخۋان① ھەم بۇرادەرلىك نىشانى قالمىدى بىزدە،
مەگەر دوست بولساقمۇ ئەسلى، بۆلەك مۇددىئايىمىز باردۇر.

خاتائەن دوستىمىزدا بىر ئەيىب زاھىر بولۇپ قالسا،
يوشۇرماي ھەرگە ئۇنى تېپىپ قاتقانىمىز باردۇر.

بابالار شۆھرىتىنى، غەيرىتىنى ھېچ سىغىنماسمىز،
قېلىپ غەپلەت جاھالەتتە يۇمۇپ كۆز، پۇ ئاتقانىمىز باردۇر.

كېرەكسىز مۇتەئەسسىپ② ئىشلار ئۈچۈن جاننى پىدا قىلماق،
ۋە لېكىن ھەجگە باج ئالسا، تىزۇپ قاچقانىمىز باردۇر.

ئويۇن - چاقچاق تۆپەيلىدىن ئۆزئارا بىئەت بولساق،
ياراشتۇرۇپ قويۇش نەدە، ئارىغا ئوت ياققانىمىز باردۇر.

خۇشامەت بابىدا بىزدىن بۆلەك ئۇستىسى ھەم يوقتۇر،
قۇۋۇلۇغۇ شۇملۇق بىلەن رەكمۇرەك يالغانىمىز باردۇر.

ئىت ئۇرغانىنى تونۇر دەپ بار ئىدى بىر تەمسىلى،
لويى، ئامبال ۋە دارىن دەپ سېمىز باققانىمىز باردۇر.

ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلغان ئۇچار كۆكتە - ئۈزەر سۇدا،
مىنىشكە قىرتۇر ئېشەك يوق، پىيادە قالغانىمىز باردۇر.

---

①ئىخۋان—قېرىنداشلىق.

②مۇتەئەسسىپ—قىلمىشى يامان بولمايدۇ.

گۇركىرەپ كەلسە ئاپتوموبىل، نىمە بۇ ئەي خۇدايىم دەپ،
ئەقلىنى ئىشلىتەلمەي ھاڭ-تاڭ قېتىپ قالغانىمىز باردۇر.

ھۈنەر بىلەن سانائەتتە «يېتىشتۇق» ئەمدى ئىش پۈتتى،
ئۇماچ ئىچمەككە خۇمدانلا غىدىر قويغانىمىز باردۇر.

مىسلى جەننەت تاغۇ دەريانى بىزەشكە يوق كىشى،
ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ بىغەم ياتقانىمىز باردۇر.

مۇنەججىم ھەم ئىنژېنېر، ئالىملارنىڭ ئورنىغا،
تونۇ-سەللە، نەپسى بالا موللىمىز - سۇلتانىمىز باردۇر.

قىزىل كۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك ۋە يا ئۆزى قىلالماسلىق،
قىلاي دەپ بەل باغلىغانلارغا تۈرلۈك تۈمەن بۆھتانىمىز باردۇر.

ئەل-يۇرتنىڭ دەردىگە قىلچىمۇ دەرمان بولمىدۇق بىزلەر،
كېلۇر بىر كۈن ئاشۇ چاغدا ئورنىغا كەلمەس پۇشمانىمىز باردۇر.

ئابدۇخالىق بەس، يېتەر ئاۋارە بولما، قاقشىما،
شۇ چاغ كەلگەندە بىزلەردە ئازابقا تەييار ۋىجدانىمىز باردۇر.

1921 - يىل

ئويغان

ئەي پېقىر ئويغۇر، ئويغان، ئۇيقۇڭ يېتەر،
سەندە مال يوق، ئەمدى كەتسە جان كېتەر.
بۇ ئۆلۈمدىن ئۆزۈڭنى قۇتقۇزمىساڭ،
ئاھ، سېنىڭ ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر.

قوپ! دېدىم، بېشىڭ كۆتۈر! ئۇيقۇڭنى ئاچ!
رەقىبىڭ باشىنى كەس، قانىنى چاچ!
كۆز ئېچىپ ئەتراپقا ئوبدان باقمىساڭ،
ئۆلىسەن ئارماندا، بىر كۈن نائىلاج.

ھېلىمۇ جانسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئۆلۈمدىن غېمىڭ؟
قىچقارسام قىمىرلىمايلا ياتىسەن،
ئويغانماي ئۆلمەكچىمۇ سەن شۇ پېتىڭ؟!

كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا باق،
ئۆز ئىستىقبالىڭ ھەققىدە ئويلا، ئۇزاق.
كەتسە قولدىن بۇ غەنىمەت پۇرسەتى،
كېلەچەك ئىشىڭ چاتاق، ئىشىڭ چاتاق.

ئېچىنار كۆڭلۈم ساڭا ئەي ئويغۇرۇم،
سەپدىشىم، قېرىندىشىم، بىر تۇغقۇنۇم.

كۆيۈنۈپ ھالىڭغا، ئويغاتسام سېنى،
ئاڭلىمايسەن زادى، نېمە بولغۇنۇڭ؟

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلىسەن،
تەكتىگە گەپنىڭ شۇ چاغدا يېتىسەن.
«خەپ!» دېسەڭ ئۇ چاغدا ئۆلگۈرمەي قالار،
شۇندا ئۇيغۇر سۆزىگە تەن بېرىسەن.

ئىنتىزارلىق

بېشىڭنى ئېلىپ كەتتىڭ،
بىرمۇ كەلمىدىڭ ئەي يار.
خېتىڭ يوق، خەۋىرىڭمۇ يوق،
دەققەت، ھەيرىتىم ئارتار.

ھەر كۈنى قاراپ بويىلاپ،
مېنىڭ مەۋرە سېنى ئويلاپ.
يوللاردا سېنى سوراپ،
ئۆيگە قايتىمەن ناچار.

تۈن، كۆز ئۇيقۇدىن قاچتى،
ئوتى ئۆتۈپ تۇتاشتى.
دەردى ھەددىدىن ئاشتى،
ئەھۋالىم يامان دىشۋار.

كۆزلىرىم قاماپ قالدى،
مۇنتەزىر بولۇپ تالدى.
يارىم شۇنداق ئوت سالدى،
چىقتى پەلەكتە شەررار①.

خىيال ئەيلىسەم يېتىپ،
يېنىپ كەلمەدى بېرىپ،

① شەرار — ئۇچقۇن.

يۈرەك باغرىمنى يىرىپ،
ئازاب قىلادۇر بىسيار.

ھەر كۈن يۈز تۈمەن مىڭ ئوي،
يار كۆرسە تۇرەۋ دەپ بوي.
بولدى ماڭا ئۇلۇغ كوي،
دەپ يارىم قاچان قايتار.

كۆز يۇماي، بولۇر تۈن تاڭ،
ئۇيقۇ كەلمەيدۇ ياتسام.
شۇنداق دەردىمنى تارتسام،
ئەجەب بولمىدىڭ غەمخار.

ھەر تاڭ ئەرتىسە تۇرارمەن،
ئىشىكىڭدىن سورارمەن.
بەك ئاۋارە يۈرەرمەن،
كۆرسەت يۈزۈڭنى ئاشكار.

ئىشىكىڭ ئىتىك مەھكەم،
كىرمەككە ئىلاجىم كەم.
ئاچماسەن بابۇ-كەرەم،
جانغا بەرمىگىل ئازار.

كۆرسەتمەسەن يۈزۈڭنى،
پىنھان قىلىپ ئۆزۈڭنى.
ئاڭلاتماسەن سۆزۈڭنى،
ئەيلەپ ئىتقا گىرىپتار.

ئۇيغۇر زارۇ زار يىغلار،
بىرمۇ ئاڭلىماس ئۇل يار.
بولدۇم كويۇڭدا خۇمار،
كىمگە قىلارمەن ئىزھار.

1921 - يىل، تۇرپان

پەرزەنت ①

غۇنچە گۈلىنىڭ سەنئەتىدۇر،
پەرزەنت كۆڭۈلنىڭ.
پەرزەنت بىلەن ئاچىلىدۇ،
كۆڭلى مەلۇلنىڭ②.

پەرزەنت ئۆزى جان قۇشىدۇر،
بىگۇمان، بىشەك.
يىپ ئۈزۈلسە تۇرالامدۇ،
ئاسماندا لەگلەك؟!

باھار بولسا، سايرىشىدۇ،
خۇشال بۇلبۇللار،
پەرزەنت بىلەن ياشنىشىدۇ،
غەمكىن كۆڭۈللەر.

پەرزەنت ئۆزى خۇدايىمنىڭ
زور ئىلتىپاتى.
پەرزەنت بىلەن گۈللەر دائىم
كىشى ھاياتى.

---

① بۇ شېئىر 30 - يىللاردا ئابدۇراخمان باقى كۆچۈرگەن قوليازمىدىن ئېلىندى.

② مەلۇل — مالال بولۇش.

سالما پەرزەنت ئىككى دۇنيا،
كىشىگە ھەمدەم.
پەرزەنت كۈلسە يۈيىلار،
كۆڭۈلدىكى غەم.

خەير، كۆرۈشەرمىز

ۋادەرىخا، كەتتى ئۇ جانىم مېنىڭ جاننى ئېلىپ،
ئۇ كېتەردە مەندە جان قايدا، ياغاچ بولدۇم قېتىپ.

جادۇ كۆز گۈل كىرپىكى بىرلە يۈرەردە بىرقاراپ،
تاش كۆڭۈلنى قوغۇشۇندەك ئېرىتىپ قىلدى خاراب.

مەنىلىك سىرلىق قاراپ: «بولغىن ئامان يارىم» دېدى،
«مەن ئۆزۈم كەتكەن بىلەن سېنىڭ بىلەن يادىم» دېدى.

ئائىلاج مەنمۇ دېدىم: «بولسۇن مۇبارەك بۇ سەپەر،
تاكى جايىڭغا يېتىپ بارغۇنچە يوللار بىخەتەر».

ئاق بىلەك گەدەنگەچەمبەر، بىرلەشتى ھەر ئىككى تىنىق،
ئالما، ئانار بولدى بىرجۈپ، ئۆپتى تويغۇچە يېنىپ.

«خەير، كۆرۈشەرمىز» دېيبان، ئايرىلىشتۇق نائىلاج،
ئۇيغۇر① يوقاتتى ئېسىنى، دېدى، بەختىم زادى كاج.

1922 - يىل

باھار چېچەكىدىن بىر تەسىر

نازىنىن نازلىق چېچەك، كىملەر ساڭا مەپتۇن ئەمەس.
گەر نېسىپ بولسا جامالىڭ، كىمدۇر ئۇ مەجنۇن ئەمەس.

قىش بويى قويۇق بۇلۇت ئاستىدا مۇزلاپ بۇ كۆڭۈل،
كۈن كۆرەلمەي، تىن سۇرەلمەي غەمگە پاتتى بۇ كۆڭۈل،

بۇ زەئىپ كۆكرەكتە ئۇل يارنىڭ خىيالى مۇتتەسىل؟
كۆيدۈرۈپ كۆپ ئۆرتىدى، كۆپ قالدى سۆزلەردىن بۇتىل.

كېچە مەن كۆرگەچ چېچەكنى خۇددى كۆرۈشتۈم يار ئىلە،
يىغلىدىم بىئىختىيار ئەرزىمنى ئېيتتىم زار ئىلە.

دېدىم: «ئەي مەھبۇبى شاھى، مېنىڭ بۇ ئەرزىمنى ئال،
لۇتفى قىل مۇڭداشقىلى، بىر نەچچە كۈن يانىمدا قال.

ئەرزۇ ھالىمنى ساڭا باشتىن - ئاياغ قىلسام بايان.
دىلدىكى ئارمانۇ - ئارزۇم بولغۇسى ئاز - ماز ئايان.

ئەي، پەرىلەر نە ئۈچۈن سىزلەردە يوق، قىلچە ۋاپا؟
كۆيدۈرۈپ مەجنۇن قىلىپ، جانغا قىلۇرسىزلەر جاپا.

قايتۇرۇڭ لۇتفەن جاۋاب، ئاشىقنىڭ كۆڭلىن تىندۇرۇڭ،
بىۋاپالىق رەسمىنى، ئەھدىنى ئەمدى سۇندۇرۇڭ.

ئاڭلىغاچ ئاقتى چېچەكنىڭ كۆزىدىن ياش تارام،
كۆپ پۇشايمانلار يېدىم، ئېيتقان سۆزۈمگە مەن قارام.

كۆزنى باستى قاپقاراڭغۇلۇق، جاھان زۇلمەت بولۇپ،
ئىختىيارسىز كۆزلىرىمدىن ئاقتى قانلىق ياش تولۇپ.

كۆيدى ئۇل شاھى چېچەك ھالى پەرىشانىم قاراپ،
سوردى: «ئەي بىچارە ئاشىق، نە ئۈچۈن ھالىڭ خاراب؟...»

يىغا قايناپ بۇ تىلىم سۆزلەرگە ھالى يوق ئىدى،
ئۇدۇلۇمدا ئۇل چېچەك خۇددى قىزىل بىر چوغ ئىدى.

دېدى: «ئەي بىچارە، مىسكىن، يىغلىما، ھالىڭ دېگىل،
بىلگىنىمچە مۇڭدىشاي، بولسۇن پىدا جانۇ ۋە دىل.»

يىغلىبان دېدىم: «پەلەك باشىمغا نە كوي سالمىدى.
يىغلىماقتىن تاشقىرى بەندەڭدە بىر كوي قالمىدى.»

دېدى: «ئەي نادان، بىلەمسەن تاش باغىردۇر بۇ پەلەك،
كۆرمىدىڭمۇ ئۇندۇرۇر ئۇ بىر پەلەكتىن مىڭ خەمەك.»

1923 - يىل

قايدىسەن①

ئەي، ماڭا ئوتلار سېلىپ، ئەقلىمنى ئالغان قايدىسەن؟
بېشىمغا غەم ياغدۇرۇپ، كويلارغا سالغان قايدىسەن؟

بارمىدى يا، بىر ئۈچۈك، يالغۇز ماڭا يەتتى كۆچۈك،
يۇقلمايسەنغۇ كېلىپ، تۈنلەردە بالىجان قايدىسەن؟

بۇ جاھان تار كەلدىمۇ، ھەمراھ بولۇش ھار كەلدىمۇ،
دەردى دەۋران ئۈستىگە ئىشقىڭنى قىشقان قايدىسەن؟

سەنسىز زۇلمەتتۇر جاھان، نۇر ئېمەر سەندىن قاچان،
سەن ئۈچۈن تىكىلدى جان، بولمامسەن قالقان، قايدىسەن؟

1923 - يىل، تۇرپان

① بۇ شېئىر خەلق ناخشىسى «ۋاي دادەي» گە تېكست قىلىنغان.

قىل باھار

ئىچ پۇشۇپ كۆڭلۈم يېرىم، يار كەلمىدى دەپ خارۇ زار،
يوق ۋۇجۇدۇم خۇشلۇقى، بولدى خىيالىم تارۇ مار.

ھەسلىپى يالغۇز غېرىب، ئەلۋەتتە يالغۇز كەچكىچە،
قايسى ياقتىن يار كېلۇر، دەپ جىق يولىغا ئىنتىزار.

كاشكى تۈنلەردە جانىم قىلسىچۇ ئەرزۇ جامال،
ياكى توختاتسا پالان چاغ كۆرۈشكەيمىز دەپ قارار.

ۋاقىتنى ساقلاپ كۆكۈلگە ھاي بېرىپ: «سەن ساقلا» دەپە
بۇ ئۈمىد بىرلە كۆڭۈل بەلكى كەچۈرگەي روزىغار.

قايسى كۈن كىردى سارايىغا يەنە بىر چىقمىدى،
باقمىدى قايتىپ مېنىڭ ھالىمغا ئۇ شەپقەت شوئار①.

ياكى بولماس بارغىلى ئۇرداڭنىڭ ئالدىغا جىنىم،
پاسىبانلىقتا تۇرۇپتۇر قانچە - قانچە ئەجدىھار.

بەلغان بىرلە يىراقتىن زەررىچە يوق پايدە،
ياكى بولمايسەن ىاۋاقتىن بەزى - بەزى ئاشكار.

① شوئار — بۇ يەردە نىشان، بەلكە بەرمەندى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن.

بىۋاپا ياردىن ئۆيىدە ئۆزگىنى، دېسەممۇ گاھىدا،
شەۋقى بارغانچە ئاشۇر يوقتۇر كۆڭۈلگە ئىختىيار.

مەيلى يوق، زوقى كۆڭۈل ياردىن بۆلەك ھېچ ئۆزگىگە،
يوق بۇ چاغدا بىر رەپىق ياكى غېمىمگە غەمگۇزار.

ھەستۇ مەدھوشتۇر كۆڭۈل يارنىڭ پىراقىدا ھامان،
بولمىسا قانداقسىگە بولغاي كۆڭۈللەر ھوشيار.

بىلمىدىم، مەن ھەم ئۇنىڭ يادىدا بارمۇ ياكى يوق،
ياكى كەلسەممۇ بىلسىندۇرمەي قىلامدۇ ئۇ ۋىقار.①

ياكى ئۆزۈمنى بىلمىدىم، ياكى خىيالىنى نەتەي،
مەن تەرەددۇت بىرلە ھەيرەتتە يامان بولدۇم خۇمار.

لۇتپى قىل، كۆرسەت جامالىڭنى، قاچۇرماي ئەي جېنىم،
تاشلىما، بىئېتىبار، ئەرزىمنى جان قىل ئېتىبار.

مۇددىئايىم شۇ، قىيا بىر باقسا ئۇ ساھىبجامال،
ھىممىتىم نەرقى كۆتۈرۈلسە ئېشىپ ئەندەك بازار.

دەۋرى جەبرىدىن ئىستىت! ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋايىسكىم،
قىش كېلىپ مۇزلاتمىسۇن، پاتراق غەنىمەت قىل باھار!

① ۋىقار — چىقىپ ئېغىرلىق قىلماق.

بىر پەلەكنىڭ خەممكى

سۈتكە ئوخشاش كېچە، ئاق ئايدىڭدا يالغۇز بىر يىگىت،
بىر خىيال ئويغا چۆمۈپ، يۇمغان كۆزىنى باش ئېگىپ.

ئاڭا مەن سالسام قۇلاق، گاھىدا ئاھى ئاڭلىنۇر،
بىلىنۇر ئۇشبۇ قىياپەتتىن ئۇنىڭ جىق دەردى زور.

ئاستىلاپ بېرىپ يېقىن، مەن ئاڭا بەردىم سالام،
— نېمە بولدى ئەي ئاداش؟ — دەپ باشلىدىم ئاۋۋال كالام.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، رەھمەت ساڭا، سورىما، دېدى،
قوزغىما كونا كېسەلنى، كەت نېرى، تۇرما، دېدى.

دېدىم: — ئەي جېنىم قېرىنداش، بولماسمۇ يارىدەم بەرگىلى،
نېمە دەرد ئىدى ئۇ دەردىڭ، بولماسمۇ دەرمان بولغىلى؟

بوزۇرۇپ ماڭا قاراپ، بېشىنى نەچچە تاتلىدى،
قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئايغا قاراپ سۆز باشلىدى:

— تاڭ سەھەر، سۇبھى ئىدى، نە بولدى قارا باستىمۇ،
غەلىتە ھايۋاننى كۆردۈم، قاۋانمۇ يا ئالۋاستىمۇ؟

مۈپتىلا بوپمەن چۈشۈمدە قاتتىق باش ئاغرىقىغا،
ئىزدىنىپ تاپماپتىمەن بۇ دەردىمە ھېچبىر شىپا.

خىزىر ئىلياسمۇ دېگەيمەن ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي:
«گۈل ھىدى داۋا، — دېدى، — كۆڭلۈڭ ئاشۇنى خالىغاي».

گۈلنى ئىزلەپ گۈل-گۈلىستانغا قاراپ قىلدىم يۈرۈش،
شۇ ئۈمىد دەردكە داۋا بولغايمۇ دەپ گۈلنى كۆرۈش.

تىترىدى ئەزالىرىم، سوقتى يۈرەكلەر شۇزامان،
بېشىمغا ئۆرلەپتۇ سەپرا، ئاغرىقى ئاندىن يامان.

قارىسام غەلىتە ھايۋان، باغقا ئىكەن پاسىبان،
چوڭلۇقى ئىت بىرلە تەڭ، خۇنسا ئىكەن جىنسى قاۋان.

مەن بۇنى كۆرگەچ دېدىم: «نەدىن كېلىپتۇ بۇ بالا!
بۇ مەرەزدىن ساقلىسۇن ھەر بەندە مۆمىننى خۇدا!...

باغۋەن كۆرسە نېجىسنى باغقا يول قويماس ئىدى،
ئۆلتۈرۈر ئىدى بېسىپ قايناق سۇغا، سىيماس ئىدى».

ئەل ھەزەر ئەيلەپتىمەن ئۇنىڭ قاباھەت تۇرقىدىن،
چۆچۈپ ئويغاندىم شۇئان مەن سەسكىنىپ ئۇيقۇدىن①.

ئەتىگەندىن تا بۈگەنگە زادى ئۇيقۇم كەلمىدى،
قورقۇنچلۇق بۇ قارا چۈشمۇ ئېسىمدىن كەتمىدى.

تىنمىدىم ھېچكىمىسىگە، بولغاي نېمە چۈش تەبىرى؟
توغرا تەبىرىڭنى بەرگىل، كەل يېقىن ئاداش بېرى.

① بۇ مىسرانىڭ «چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن، سەسكىنىپ مەن ئۇيقۇدىن» دېگەن ۋارىيانتىمۇ بولغان.

— ئەي ئاداش، چۈشۈڭدە كۆرگەن شۇم پەلەكنىڭ تەقدىرى
ئۆڭۈڭدا كۆرگەنلىرىڭنىڭ چۈشۈڭدىكى بىر تەمسىلى.

مەنمۇ ئۆزۈمدىن بېرى شۇنداق خىيالنى كۆپ قىلىپ،
كۆزلىرىمدىن قاچتى ئۇيقۇ، يۈرۈردۇم تۈن كېزىپ.

ئىككى دەردمەن مۇڭدىشىشقا بۇمۇ پۇرسەت كەلگىنى،
ئەسلىمىز ھەم ۋەسلىمىزدۇر بىر پەلەكنىڭ خەمكى.

بولمىسا ياخشى رەپىق، بولغاي ھامان كۆڭلۈڭ چېچىق،
ئويغۇرا، تۈن ئىلكىدە تاپتىڭ ئۆزۈڭگە بىر سىدىق①.

1925- يىل

① سىدىق (ئەرەبچە سىددىق) — ساداقەت مەنىسىدە بولۇپ، ساداقەتلىك دوستى دېمەكتۇر.

پىغان

سەھەرلەر ئاھۇ ئەپغانىم چىقار يەتتە پەلەكلەرگە
يېتىشتى بۇ مېنىڭ زارىم، پەلەكلەردە مەلەكلەرگە①
تەپەككۇر دېڭىزىدا غەرق بولۇپ ھەريانە مەن شۇڭغۇپ،
ئۈزۈمنى ئەيلىدىم تۆھپە، دېڭىز ئىچرە سەمەكلەرگە②.

چىقىپ كۆككە، كىرىپ يەرگە، ھەمىشە ئىستىدىم ۋەسلىڭ،
بۇ ئادەت ئۈزرە كۆپ ئۆتتى قارارسىز ئۇشبۇ تۆت پەسلىڭ.
تېخى يوق ئىلتىپات، ھېچ بىلمىدىم ئول مۇددىئا ئەسلىڭ،
مېنى ئاۋارە قىلماقمۇ، تېگىدە ئويلىغان قەستىڭ؟

ئەگەر قەستىڭ ئاشۇلدۇر بولغايمەن دائىمى ئاۋارە،
سېنىڭ رايىڭ شۇبۇ بولسا تېپىلغايمۇ بۆلەك چارە،
بۇ دەردىم بى داۋا بولدى، داۋالار قىلمىغاي كارە،
ئاتاپ قويدۇم ئۈزۈمنى مەيلى بولسامۇ مىڭ پارە.

سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيمەكنى ئۈزۈمگە ئىپتىخار بىلدىم،
سېنىڭ ھەققىڭ ئۇچۇن جاننى مىڭ كەررە نەزىر قىلدىم.
يۈرەكنى پارچىلاشقا ئېھتىياج يوق، مەن ئۈزۈم قىلدىم،
قىلۇرمۇ ئىلتىپات دەپ، دەرگاھىڭغا باش ئۇرۇپ كەلدىم.

---

① مەلەكلەر — مەلائىكىلەر، پەرىشتىلەر.
② سەمەكلەر — بېلىقلار.

تەرەھھۇم① ئەيلەمەك ئەسلى مۇناسىپتۇر ساڭا ئەي شاھ،
مېنى ئوتقا ئۈزۈك تاشلاپ، بولامسەن مۇنچە بىپەرۋا.
سېنىڭ ۋەسپىڭ ئەمەسمۇ رەھىم قىلماقلىق ئەي خۇداۋەندە،
تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم ئەيلە مەئبۇدا②.

كېلۇر تاڭلا نە ئىشلار بولغۇسىنى ئەيلىدىڭ مەجھۇل③،
ۋىسالىڭدىن خەۋەر بەرمەي مېنى سەن قىلمىغىل مەقتۇل④،
ئەگەر يانسام يولۇمدىن⑤ بۇ ئىشىمغا مەن ئۈزۈم مەسئۇل،
بۇ مىسكىن شائىرىڭ دۇئاسىنى ئەيلىگىل مەقبۇل⑥.

---

① تەرەھھۇم — رەھىم قىلىش.
② مەئبۇدا — خۇدانىڭ يەنە بىر ئىسمى.
③ مەجھۇل — نائېنىق.
④ مەقتۇل — قەتل قىلىش، ئۆلتۈرۈش.
⑤ «يولۇمدىن» دېگەن سۆز يەنە بىر ۋارىيانتتا «سۆزۈمدىن» دېيىلگەن.
⑥ مەقبۇل — قوبۇل قىلىش.

ھار

ئوت ھارۋىسى بىلەن ياكى ھاۋا، كېمە بىلەن
يول يۈرۈش يۈرمەك، يولىن تاپقاننىڭكى.

چۆل ئارا غىچىرلىتىپ، يول ئۈستىگە تىنماي سىيىپ
ئارقىدا قالماق ھارۋىغا كالا قاتقاننىڭكى.

مەركىدە كېيگىلى بولماس، لېكىن ئۇ ئوبدان نېمە،
خىزمىتى چوڭدۇر ئەجەب، تۆھلەردە بۇ يوتقاننىڭكى.

ھاكىمى مۇتلەق بولۇپ، پارە يەپ، يامبۇ قىرىپ،
ئەينى تۇڭگۇزدەك سەمرىمەك، يامۇلدا ئولتۇرغاننىڭكى.

زۇلمىغا مەھكۇم بولۇپ، باش ئۇرۇپ، قول قوشتۇرۇپ،
نېمە دېسە راست دېمەك، قۇللۇقتا قالغاننىڭكى.

ۋەزنى يېرىم فۇڭ ئەمەلگە مىنىپ، سىغماي تېرىگە،
ئەلنى سالماق پىرىگە، يالاقتا جان باققاننىڭكى.

ئىلىم-پەنگە يول ئېچىپ، جەۋلان قىلىپ نۇر چېچىپ،
يايرىماق كۆكرەك كېرىپ، تەدبىر-ئەقىل تاپقاننىڭكى.

پەنگە قارشى كاپشىماق، خۇددى ئىتتەك ھاۋشىماق،
خارۇ-زەبۇن ياشىماق، تەرسا-قەتۇر ناداننىڭكى.

گۇۋا-تەقسىر ئوقۇشۇپ، كانايدىن ئالسا قورقۇشۇپ،
ئەستاغپۇرۇللا ئوقۇش، ئالۋاستى باسقاننىڭكى.

ئۆتكۈرا كۆپ سۆزلىمە، جاھىلنىڭ بەختىنى كۆزلىمە،
ھەق تېپىلماس بۇ جاھاندا، ھەممە ئىش يالغاننىڭكى.

1925-يىل

غەزەپ ۋە زار

ئەي پەلەك، بۇ دەھشىتىڭدىن ئىنتىها بىزارمەن،
ئىستىدىم كۆپ، تاپمىدىم بۇ دەردىمە ھېچ دارمەن.

ئاتا-بوۋامدىن مىراس كونا كىسەلنىڭ دەردىدە،
گاھ ئۆلۈپ گاھ تىرىلىپ، كۆپتىن بېرى ئاۋارمەن.

بىر پۇراپ كۆلسەم نە ئارمان، بىخىم باھارى گۈلىنى،
ھەر سەھەر گۈل ئىشقىدا بۇلبۇلغا ئوخشاش زارمەن.

دوستلىرىم ئوۋغا چىقاردا كەلتۈرەر مىسالىغا،
قارچىغا قۇشلار ئۇلار، مەن مىسالى سارمەن.

يۈزمۇ يۈز قىلماس تەئەررۇز،① كۆپ كۆڭۈلچاندۇر ئۇلار،
كۆرمىسەم چاينار نىجىس گويا كى دىل ئازارمەن.

لائەقىل دەپ ئويلىدى، چىندىن نەزەر سالماي تۇرۇپ،
يېگىلىپ كەتتى ئۇلار، كۆپتىن بېرى ھوشيارمەن.

قولىدىن كەلمەيدۇ ئىش، دەپ دائىم غەدىقلايدۇ مېنى،
مەن ئۇلارنىڭ شۇ سۆزىگە بەكمۇ خۇنبارمەن② .

---

① تەئەررۇز — قارشىلىق كۆرسىتىش مەنىسىدە.
② خۇنبار — يۈرىكى قان بولۇش مەنىسىدە.

پەنگە ماگساق كۆز ئېچىپ، كاپىر، جىددىت دەپ قارغىشۇر،
بۇ ھاماقەت دەۋرىدە ئاتەش ①بولۇپ يانارمەن.

چۆل-جەزىرە، دەشتۇ سەھرا ئىچرە قالدىم نائىلاج،
ئاھ قاچان بىر يول تېپىپ، قوشۇلاي قاتارمەن.

سۇغا تەشنادۇر بۇ چۆل، بىپايان مۇنبەت يېرى،
مىسلى دەريا تاپماي ئېقىش، قايمان بولۇپ قايىنارمەن.

ئويغىنىپ كەتتى جاھان، مەغرىبى-مەشرىق تامام،
مەن تېخى سۈت ئۇيقۇدا، چۈش كۆرۈپ ياتارمەن.

باشقىلار كۆكتە ئۇچۇپ، سۇدا ئۈزۈپ كەتتى يىراق،
مەن مىسال يالاڭ ئاياق، دەسسەپ تىكەن ماگارمەن.

ئىلىم-پەندىن يوق خەۋەر، باستى غەپلەت، خەۋپ-خەتەر،
ھالىمىز قولدىن بەتتەر، قانداق چىداپ تۇرارمەن.

تىل-ھاقارەت، تەنە-دەشنام② ۋاي دات!... بۇ جاننى قىينىدى،
ئەمدى نە قىلماق كېرەك، ئەجەبمۇ بولدۇم خارمەن.

زۇلۇمنىڭ ئوكيانىدىن تاپماي پاراغەت ئارىلى،
تاغ كەبى دولقۇندا ئۆرلەپ،③ ھەققە ئاھ ئۇرارمەن.

دەۋرى جەبرىدىن ئىسىت! ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋايىكىم،
جاننى ئالقانغا ئېلىپ چىق، تاپمايسەن باشقا چارىسەن!

---

① ئاتەش — يەنە بىر ۋارىيانتىدا «ئوت» دەپ ئېلىنغان.
② تەنە-دەشنام — تۆرپان شىۋىسى. تاپا-تەنە، يامان كۆرۈش مەنىسىدە.
③ ئۆرلەپ — بەزى ۋارىيانتلاردا «لەيلەپ» دەپ ئېلىنغان.

ئۈزۈلمەس ئۈمىد①

هاۋادا كۆپ بۇلۇتلار بار، داۋام شۇنداق تۇتۇلغايمۇ؟
قۇياشنىڭ نۇرى پاكى ئۇشبۇ مانىدىن قۇتۇلغايمۇ؟

قۇياشنىڭ تەمكىنى باردۇر، ساچۇر نۇرىن داۋام ئەيلەر،
سۇباتى يوق بۇلۇتلارغا ئۇنىڭ كەيپى بۇزۇلغايمۇ؟

قۇياشقا دالدا قىلماقلىق ئۇ ئەقىلسىزلىق دەلىلدۇر،
سېنىڭ بۇ يۇقتا بۆز خالتاڭ بىگىزلەرنى يوشۇرغايمۇ؟

كېرەك بولسا ئەگەر خالتا، بۇ سۆزگە تېز چۈشەنگەيلەر،
تېشىلسە خالتىسى ئاقتۇر، بۆلەك خالتا تاپالغايمۇ؟

نە چارە ئۇقمىدى ئەخمەق، سولاپ بۆز خالتىغا بىگىز،
چىقىپ داغى ئۆتكۈتلەر، بۇ جامائەتكە ئۇقتۇرالغايمۇ؟

ئۆتكۈتلەر تۇختىماستىن، ئۇ ئۆتكۈتلەشكە ئۈمىدى زور،
چۈشەنمەي بىزنىڭ تۇرغان بىلەن ھەم تۇختىتالغايمۇ؟

كۆتۈر خالتاڭنى ئەي ئەخمەق، بۆلەك يەرگە كېرەك قىلغىل،
كۆرەمسەن ئۇچى ئۇچلۇق بۇ بىگىزنى بۆز ياپالغايمۇ؟

① «ئارزۇم» ژۇرنىلى، «ئۆزلۈك»، مەجمۇئەلىرىدە بۇ شېئىرنىڭ باشقا ۋارىيانتلىرى ئېلان قىلىنغان. شېئىرنىڭ مەزكۇر نۇسخىسى شائىر ۋاپاتىدىن ئاز ۋاقىت كېيىن باشقىلار تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ، خەلق قولىدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى ۋە خەلق ئېغىزىدىكى ۋارىيانتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈلدى.

چىقار بوران تەرەپپال①، ئەگەر ھېچ ئويلىماي تۇرسالىك،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە، يېپىپ تۇڭلۇك ئالالغايمۇ؟

جاھالەت بۇلۇتى توستى قۇياشنى ھېچ كۆرۈپ بولماس،
مۇقەددەس ئۇ قۇياشنى بۇ دىيار قايتا كۆرالغايمۇ؟

ئوقۇتماي باللارنى ئويىنتىپ، خوپ ياخشى چوڭ قىلدۇق ئەمەسمۇ!
ئەمەست! بۇ باللار ئاخىر، يېرىم ناننى تاپالغايمۇ؟

ئوقۇغۇلار، ئوقۇتقۇلار، ھاۋا ھەم ئەۋزايىنى بۇزدى،
ئەگەر يوق بولسا ھازىرلىق، بۇ مىللەت ھەم يوقالغايمۇ؟

چىقىپ بوران تەرەپپال، چۈشمىدى ئەسلا يېمىم يامغۇر،
قۇرۇپ كۆللەر، خاراب بولدى، ھاياتلىقنى يېتالغايمۇ؟

تەرەپپال بوراننىڭ ھەم يامغۇرنىڭ ھېچ تېگى يوقتۇر،
ۋە لېكىن ئابدۇخالىقنىڭ ئۈمىدى ھېچ ئۈزۈلگەيمۇ؟

① تەرەپپال — تۈۋرۈز، بىخەۋەر، ئۆشتۈمتۈت.

ئاچىل

گۈلۈم ئاچىلاي دەيدۇ،
باشقا سانچىلاي دەيدۇ.
يارىمنىڭ يۈرەك ئوتى
تەنگە يامىشاي دەيدۇ.

يارىم ماڭا ناز قىلۇر،
كۈلۈپ مېنى ماز① قىلۇر.
يار قەدرىنى بىلمەيسەن،
زىمىستاننى ياز قىلۇر.

يار دەردىدە خۇن بولدۇق،
تۈگمەنلەردە ئۇن بولدۇق.
قورقۇنچۇقدىن قاتتىق تاش،
بىرلىشەلمەي قۇم بولدۇق.

ياش تەلەپلەر ئۇخلاشماي،
يار يولىدا پۇتلاشماي.
يارىم ئۈچۈن جان پىداە
قەدىمىگە مىڭ تىللا.

①ماز — مەس، مەسخۇش، ئامراقلىق.

غەيرەت گۈلۈم ئاچىلغىل،
ھىممەت يولۇم ئاچىلغىل.
يارىم ئۈچۈن بەرسەم جان،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم.

يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم،
يارىم ئاچىلغىن.

يەجۇجى - مەجۇجى ①

مەنچىڭ② غۇلاپ ھەممە خۇش،
بولدى پۇت ھەم قولى بوش.
ئامبال بولۇپ زالىملار،
قاقاقلاشتى تۇشمۇ-تۇشتىن.

ھەرسىكىدا③ قىلدى دۇ-دۇ④،
ئۆز ئالدىغا ئىدارە.
جۇڭشەننىڭ⑤ سۆزلىرىنى،
سانىماي بولار قاتارە.

سەنمىنجۇيى⑥ يېپىلدى،
قىلماي ئەمەل ۋە كارە.
ئاخىرى بولدى جۇڭگو،
يىگىرمە ئىككى پارە⑦.

① يەجۇجى - مەجۇجى — دىنىي رىۋايەتلەردىكى مەلئۇنىي تەپ. قىيامەت كۈنى يەر - جاھانغا داۋراڭ سېلىپ، ئەلەمنى بىر مەخلۇق ھەممىنى يۇتۇپ كېلەرمىش. شائىر بۇ يەردە زالىم ھاكىمىيەتنى شۇنىڭغا ئوخشاتقان.

② مەنچىڭ — شىنخەي ئىنقىلابىدىن بۇرۇن ھۆكۈم سۈرگەن مەنچىڭ خاندانلىقى.

③ ھەرسەك — ھەربىر ئۆلكە (省)

④ دۇ - دۇ — (都督) ئۆلكە باشلىقىنىڭ ئەمەل نامى.

⑤ جۇڭشەن — شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى.

⑥ سەنمىنجۇيى — سۇن جۇڭشەننىڭ «ئۈچ خەلق مەسلىكى» ناملىق ئەسىرى.

⑦ پارە — ئۆلكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ پارىلەرنىڭ بىرى،
يۇرتىمىز ئىدى شىنجاڭ.
ئۇيغۇر ئىدى ئاھالى،
يوق ئىدى مۇندا بىر ئاڭ.

ھېچ تۇيمىدۇق بۇ ئىشنى،
ئۆتكۈزدۇق يازۇ قىشنى.
جىياڭجۇن بولۇپ ياڭ زېڭشىن،
باشلىۋەتتى قىرىشنى.

بار ئىدى قازى، موللا،
ئۈستىدە تونۇ سەللا.
ئەردىنى تۇتماق ۋاجىپ①
دەپ چىقاردى پەتىۋا.

ياڭ② نىڭ خىيالى باشقا،
ئۇستا ئىدى تالاشقا.
ئۇستا ئىدى ئارىدا
تۈرلۈك ئىسرا باشلاشقا.

ياڭغا بۇ ئىش ئەپ كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.
بۆرە پاخلان تاپقاندەك،
يۇتۇۋېلىپلا يەپ كەلدى.

بەتتە باشلىق يالماۋۇز،
مەھكەم ئورنىشىپ ئالدى.

① ۋاجىپ — ئىسلام دىنىدا ئىجرا قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلغان ھەممە ئەمەللەرنىڭ بىرى.

② ياڭ — ياڭ زېڭشىننى كۆرسىتىدۇ.

تىللا ھەم يامبۇ بولاپ،
تيەنجىندە جاي سالدى.

كەتتى بۇ يۇرتنىڭ داڭقى،
ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ كانى.
يالماۋۇزلار كۆپەيدى،
كۈنسېرى ئېشىپ سانى.

چېرىك قويدى قۇمۇلغا،
شىڭ شىڭشانى تۇسۇشقا.
قورقار شېرىك چىقار دەپ،
تەييار، ئوكاي بۇ ئاشقا.

قۇمۇلدا ياتتى چېرىك،
بەكارغا لەڭگىنى① جىق يەپ.
تويغۇزدى بۇ قۇمۇلنىڭ،
خەلقىنى دېدۈرۈپ «خەپ!»

ئۆزى، چېرىكى ئوغرى،
ئۆتتى قۇمۇلغا زورى.
ئاخىرى بېشىغا چىقتى،
پەن ياۋنەن② نىڭ زوھۈرى.

---

① لەڭ — بۇ يەردە فېئوداللار ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانلارغا سالغان ئاشلىق سېلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② پەن ياۋنەن — (يەنە بىر ئىسمى پەن دۈيىڭ) سىياسى ئۆزگىرىش قىلىپ، ياڭ زېڭشىنى ئۆلتۈرتكەن كىشى.

ئۇيغۇر ياردى قوشاقنى،
ئىچ قارنىنى بوشاتتى.
كۆرەلمىگەن جياڭجۈننى،
يالماۋۇزغا ئوخشاتتى.

1928 - يىل

غەيرىتىڭدىن ئايلىناي①

كۆرمەك نېسىپ بولۇرمۇ،
كۈنىنىڭ جامالىنى ۋاي.
كۈن ئولتۇرۇپقۇ كەتتى،
چىقمايدىغۇ ئەجەب ئاي؟

ئاپتاپقۇ كەتتى قولدىن،
ئۈمىد يوق② يەنە ئايدىن.
تۈت ئەتراپقا باقسام مەن،
زۇلمەتتە قالغان ھەر جاي.

كۈنىنىڭ ئىشى بۇ بولسا،
تۈنىنىڭ ئىشى ئۇ بولسا.
يوللار ئېگىز-پەس بولسا،
قەدەمدە بىر يىقىلغاي.

زەپت ئالسا ئەزىز تەننى،
غەم قورشىسا ۋەتەننى.
كۆر پۈتتىكى كىشەننى،
قانداق قىلۇر يىقىلماي.

ھەممىنى قۇلۇم قىلسا،
ھايۋاندەك زۇنۇم قىلسا،
دەپسەندە كۆكۈم قىلسا،
ۋىجدان قانداق چىدىغاي!

دەرد ئۈستىگە دەرد كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.
زەرداپ توشتى يۈرەككە،
بۇ جان قانداق پايلىغاي.

ھۆندىن چوڭ بالا يوققۇ؟
بۇ دەردكە داۋا يوقمۇ؟
نە قىلماق كېرەك ئەمدى،
ئەسىت جېنىم، ھالىماي.

غېمىمىزنى يەيلى بىز،
نېمە دېسەك دەيلى بىز،
قول قوشتۇرۇپ لەبەي! دەپ،
نە قىلسا قاراپ تۇرماي.

كېلىدۇ ئاشۇنداق كۈن،
گال سىقىلىپ چىقماس ئۈن.
پۇشايمانغا قاچا يوق،
جان قويار يەر قالمىغاي.

ئۇيغۇر ئېچىپ كۆزۈڭنى،
تونۇتۇپ قوي ئۆزۈڭنى،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم،
غەيرىتىڭدىن ئايلىناي.

---

① بۇ شېئىر «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە «زۇلۇمغا قارشى» دېگەن ماۋزۇ بىلەن ئېلان قىلىنغان. ئەسلى قول يازمىدا ماۋزۇ بولمىغاچقا شېئىرنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ماۋزۇ قىلىۋالدۇق.

② ئۈمىد يوق — بۇ مۆر يەنە بىر ۋارىيانتىدا «نېسىپ يوق» دېيىلگەن.

ياز تۈنى①

ياز كۈنى كۈندۈز قىزىق، بولغاي ھاۋا ئىسسىق ۋە تار،
ھەر كۈنى ئاخشامنى كۆپ جان خالىغاي بىئىختىيار.

كېچە ھەر كىم ئۆگزىسىدە تاغ شامالىغا قاراپ،
«كەل، چېنىمنىڭ راھىتى» دەپ تەلمۈرەر بەك ئىنتىزار.

كۆك يۈزى ساپ، ئاندا يوق ئاپ، پارچە يۇلتۇزلار يېقىن،
شۇل يىراقتىن خوپ يېقىنلاشقانغا ئوخشاش پارقىرار.

ھەر كىشى بۇ خۇش ھاۋا ئاستىدا خۇشھاللىق ئىلە،
گەپلىشىپ يانىدا يولداشى بىلەن كۆڭلىن ئاچار.

بار مەگەر شائىر غېرىب، يالغۇز ياتۇر كۆككە قاراپ،
كۆكتە يۇلتۇزلار يانار، يەردە پەقەت شائىر يانار...

① بۇ شېئىرنىڭ يەنە بىر ۋارىيانتى «تارىم» ژۇرنىلىدا (1979 -يىل 12- سان) ئېلان قىلىنغان. مەزكۇر ۋارىيانت كېيىن تېپىلغان يازما مەنبە بويىچە ئېلىندى.

ئىشقى مۇھەببەت ①

سەن ـ سەن يۈرەككە ئوتلارنى سالغان،
ئەقلى ھوشۇمنى سۆز بىلەن ئالغان.
مۇھەببەت سازىن خۇش ئاۋاز چالغان،
باقمىسەن قىيا، ۋاي سەنەك بالىخان.

چىمەندى ـ يالغان، جاۋاب بەر تۈزۈك،
ياغدەك ياراشۇر ھەسەلدەك سۆزۈك.
جانلارنى ئالغان بۇلاقتەك كۆزۈك،
سەنۇرسەن مېنىڭ بەخت يۇلتۇزۇم.

دەردىڭدە كۆڭۈل ھەر كۈنى غەمدە،
ئىسسىت، گۈل ئۆمرۈم ئۆتەمدۇ غەمدە،
كەبەڭگە بېقىپ، كۆزدىن ياش ئېقىپ،
ساقلارمەن جانىم ھەر بىر قەدەمدە.

قىلغىل ئىلتىپات، كۆرمە بىزنى يات،
ھالىم خەتەردۇر يېتىشكىل پات ـ پات،
كۆرۈپ بـويـۇڭنى، سۆيدۇم خۇيۇڭنى،
كۆيگەن يۈرەكنى ئەيلىگىل بىر شاد.

① بۇ شېئىر 1944- يىلى كۆچۈرۈلگەن نۇسخا بويىچە ئېلىندى. «بۇلاق»، «تارىم» ژۇرناللىرىدا مەزكۇر شېئىرنىڭ يەنە باشقا ۋارىيانتلىرىمۇ ئېلان قىلىنغانىدى. بۇ نۇسخىلار ئىچىدە ئاز ـ تولا پەرق بار.

تۈنلەردە دائىم تارتۇرمەن ۋايىم،
دەردىڭ قىلىپتۇر دوزاقنى جايىم،
كۆيدۈم، كۈل بولدۇم، سۆيدۈم قۇل بولدۇم،
كەتتۇر يادىڭغا بىزنى ھەم جانىم.

سەن بىر قىزىل گۈل، شائىرنىڭ بۇلبۇلى،
تۈنلەردە سايرار دەردىڭدە غۇلغۇل.
بىزنى ئۇنتۇتما، كۆڭلىنى قۇرۇتما،
ئۆيەنۇر بىچارە بولدى ساڭا قۇل.

يىقىن بولدى

ھاۋا ئۆزگەردى ئەي دوستلار، بىلمەسمەن قايسى چاغ بولدى؟
ئۈزۈن ياز مەۋسۈمى ئۆتتى، بۇ زالىم قىش يىقىن بولدى.

كېتى ئۇخلاپ ئاچالماي كۆز، ياتۇرسەن نىمە بولغانىدۇ؟
ئايا ئىخۋان① يىقىندۇر قىش، يىقىن بولدى، يىقىن بولدى.

تەۋەككۈل بىرلە ئۇخلاپ، ياخشى پۇرسەتلەر كېتىپ قالدى،
تەۋەككۈل ۋاقتى ئۆتتى، ئىشلىمەس كۈنلەر يىقىن بولدى.

يا تۇرسەن ئۇيقۇ-غەپلەتتە، ئۆلۈكتەك قىمىرلىمايسەن ھىچ،
تەۋەككۈل بىرلە ياتساڭ، قار باسار تۈنلەر يىقىن بولدى.

سېلىپ ئالۋاڭ يىغىپ كەتسە، تىپىش پاختا بولۇر مۈشكۈل،
ھەممەم كەتتى تۆ، ئىرخوا كېتىش سەنخوا② يىقىن بولدى.

ھارارەت بەرمىگەي سەنخوا، لېكىن جانغا بولۇر دالدا،
ئويۇقلار! بۇنىڭ كېتىشى ھەم يىراق ئەمەس يىقىن بولدى.

تۇپۇقلار ئەي بۇرادەرلەر، ئۆلۈشكە بارمۇ مەيلىڭلەر،
كىرىشكە ئاز قالدى تۆ، ئىرجيۇ، كىرىش سەنجيۇ③ يىقىن بولدى.

① ئىخۋان — قېرىنداش.
② تۆ، ئىر، سەنخوا — كېيۈزنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى ئېھتىلىشى.
③ تۆ، ئىر، سەنجيۇ — كۈن توختىغاندىن كېيىن باشلىنىدىغان بىرىنچى، ئىككىنچى ئۈچىنچى چىلە.

قوپۇڭ، جان قايغۇسىن ئەيلەڭ، ۋاقىت ئاز بولسا ھەم باردۇر،
بۇ پۇرسەت كەتسە قولدىن، جاننى بۇ قىش توڭلىتۇر بولدى.

ئىشتەيسەن بۇرادەرلەر، قولاقلار پەردىسى ساقمۇ؟
كېكىرتەك جىق قىچقىرىپ يىرتىلىشقا ھەم يېقىن بولدى.

نەقىلاي

دوستلىرىم، يورۇمىغان زۇلمەت زامانىنى نەقىلاي،
باسقىلى بولماس تىكەنلىك بۇ زامانىنى نەقىلاي.

چەرخى گەردۇن تەسكىرى بىلمەك كېرەك يارانلىرىم،
تەسكىرى چەرقىلىق بولۇپ قالغان زامانىنى نەقىلاي.

ئەي پەلەك، ساڭا قاراپ چەرخ ھەم تەتۈر بولدى راۋان،
يول تونۇپ يۈرالمىغان قارغۇ زامانىنى نە قىلاي.

نەگە بارساڭ بارچىنىڭ ئاغزىدا بار دەردى ۋەتەن،
ھاردۇقى، تىنىمى يوق، دەردلىك زامانىنى نە قىلاي.

سۆزلىگەندە ئۇشبۇ كۈندە بارچە خەلق ئاغزىدا بار،
سۆزلىسەم قەلبلىرى پارچە يارانىنى نە قىلاي.

بۇلبۇل بىلەن قارغىنى بىل پەرق قىلماس ھېچكىشى،
بۇلبۇلى بىچارىگە زىندان جاھانىنى نە قىلاي.

بۇلبۇل ھەم ئىلاجىسىز يۈرۈر بۇ كۈندە باغ ئارا،
سامىئى① بۇلبۇلمۇ يوق، مۇنداق زامانىنى نە قىلاي.

ئەي پەلەك، سەندىن شىكايەت ئېيتىدۇر بۇ ئۇيغۇرى،
يەتمىسەڭ ھالىمغا سەن سەندەك زامانىنى نە قىلاي.

① سامىئى — ئىشتىكۈچى، تىڭشىغۇچى، خەۋەردار.

چىراغ①

تۈننى كۈندۈزدەك قىلۇر خۇددى گۆھەر بۇ چىراغ،
نۇرىنى ئالغان قۇياشتىن نۇرى جەۋھەر بۇ چىراغ.

قاپقاراڭغۇ تۈندە نۇرنىڭ مەنبەئىدۇر بۇ چىراغ،
تۈندە يول تېپىپ مېڭىشنىڭ مەشئەلىدۇر بۇ چىراغ.

تۈندە قەلەم تۇتقىلى بولماس يوقالسا بۇ چىراغ،
قانچە يازسام يەنە قاينار دەرد تېگىدىن ئىشتىياق.

ئابدۇخالىق كۈن-تۈنى ئۇيقۇدىن بىدارىسەن،
خۇددى بىر پەرۋانىسەن، كەتمە، ھامان نۇردىن يىراق.

① بۇ شېئىر شائىرنىڭ لامپا شىشىگە كىيدۈرۈلگەن قەغەزگە يېزىپ قالدۇرغان قولىيازمىسى ئاساسىدا كېيىن كۆچۈرۈۋېلىنغان نۇسخىسى بويىچە ئېلىندى. بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان بۇ نۇسخىلار ئوتتۇرىسىدا قىسمەن پەرقلەر بار.

ھەجران①

(مۇسەددەس)

گۈل يۈزى، شېرىن سۆزى، قىلدى مېنىڭ ئەقلىمنى لال،
بىر چىرايلىقكى ئاجايىپ بىر تاماششايى جامال،
ھۆسنىگە گەپ يوق يەنە ئاندا تولۇق ئەردى كامال،
نەقىش قىلمىشكى ئەجەب قۇدرەت قولى جەللۇ-جالال،
سۈرىتى ھەيرەت نېشىن زېھنىمنى قىلمىش ئىشتىغال،
قالمىدى مەن خەستىدە ئەمدى قىمىرلاشقا ماجال.

ئەۋرىشىم يۇمشاقلىقى قۇندۇزغا ئوخشاش قارا ساچ،
ئاق، سۈزۈك يۈزلۈك يەنە ئالما مەڭىزلىكتۇر قۇياش،
قارا كۆز يادەك مۇقەۋۋەس، يېڭى ئايدەك قارا قاش،
قۇرۇماس يادى بىلەن ئىككى كۆزۈمدە ئەسلى ياش،
ئوتىدا كۆيمەكتىن ئۆزگە تاپمىدىم ھېچبىر ئامال،
«ھەجرى دوزاختىن يامان» دەپ راست ئىكەن ئۇشبۇ ماقال.

مېنىڭ ئوتۇڭدا كۆيۈپ جىگەر-يۈرەك بولدى كاۋاپ،
قاپلىدى تېنىمنى سانچىق، كۈن-تۈنى ھالىم خاراب،
تەلمۈرۈپ يولۇڭغا قاراپ، كۆزلىرىم كەتتى قاماپ،
خاھى بىل، خاھ بىلمىگىل، قويىدۇم ساڭا جاننى ئاتاپ،

① بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1981-يىللىق 9-سانىدا «ئىشقىدىن پەرياد» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بېسىلغان. مەزكۇر نۇسخا خەلق قولىدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى.

تاشمىدۇ باغرىڭ سېنىڭ قىلمىغىل مۇنچە ئۇۋال،
چاقناپ چولپان، ئاتار تاڭ ئۇجۇقۇر زۇلمەت زاۋال.

نە كۆنلەر ئېردى ئۇل كۈن، جانان بىلەن مەن ئىدىم ھەمراھ،
چۇنانى ئۇل مەلىكە، تاج - تەخت، مەن ئىدىم بىر شاھ،
ماكانىم ھۆسنىگە يوق تەڭ، يېتەلمەس پىردەۋسمۇ ھەتتا،
جاھانغا كەتكەنىدى داڭ، كېيىپلەر چۆشمىگەن ئەسلا،
ئەركىلەپ ئۆسكەنىدىم، ھەممە يەردە بىمالال،
ھەق ئاتا قىلغانىدى تارىختا چوڭ قۇدرەت، كامال.

ئايرىلىپ سەندىن ئىسسىت! ۋەيرانە بولدى خانۇمان،
باغلىرىم دەپسەندە بولدى، چەيلىدى، يېدى قاۋان،
ھەممە يەرگە يامرىبان، بەرمەس ئارام ئىلان - چايان،
مىسلى بولدى بىر قىيامەت، كۆز ئالدىمدا بۇ جاھان،
كەل جىنىم ھالىمغا باق، نە چارە ۋە نەدۇر ئامال،
قاتتى باشىنىڭ ئىچى - تېشى، ئىشقىڭدىمەن ئاشقتە ھال①.

ئەي بۇرادەرلەر كۆرۈپ ھالىمنى، ھاڭ - تاڭ قالمىغىل،
نېمە بولدى بۇ جاھان دەپ سۆزلىمەي ھاڭۋاقمىغىل،
كىلسە قولدىن مەرھەمەت قىل، تاشقا ئوخشاش قاتمىغىل،
ۋىجدانىڭنى ئاخىرى پۈتمەس ئازابقا سالمىغىل،
ئابدۇخالىق، خانۇمانىڭنى بىزەت، قولۇڭغا ئال،
«ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار» قوپ باھار سازىنى چال.

1929 - يىل

① ئاشفتە — ئازا ھاياجانلىنىش، خۇمار بولۇش، ئىشق ئوتىدا كۆيۈش.

مەرسىيە①

ياخشىلاردىن ياخشىراق بىر بىباھا يولداش ئىدىڭ،
مەجنۇنىنىڭ لەيلاسىدەك دەرداش ئىدىڭ، سىرداش ئىدىڭ.

بۇ جاھانىنىڭ لەززىتىگە سەن ئىدىڭ تەم بەرگۈچى،
ھەر گۈزەل بىر مەنزىرە بولسا ئاڭا يەم بەرگۈچى.

جۈملە خىشۇ ئەقرىبا، خەلق ساڭا مەپتۇن ئىدى،
چوڭ - كىچىك ياخشىلىقىڭدىن بارچىسى مەمنۇن ئىدى.

ئاي ئىدى ئىسمىڭ سېنىڭ ئاي دېمەك لايىق ئىدى،
ئاي دېمەك بەلكى كېلىشمەس، كۈن دېمەك مۇۋاپىق ئىدى.

قىلمىدى بۇ ھالىڭغا دەۋران تەھەممۇل ئاقىبەت،
سالدى ئاغرىقنى تېنىڭگە كەتتى سەندىن ئافىيەت.

ئىنقىلاب بولدى، لەتىف جىسمىڭدا چىقتى ئىختىلال،
بارچىنىڭ كۆڭلى سېنىڭ ھالىڭغا جىق بولدى مالال.

ئافىيەت بەرگىل خۇدا دەپ كىچىلەر قىلدۇق دۇئا،
ئاقىبەت قىلدى ئىجابەت ياخشى ئەكسى مۇددىئا.

① بۇ مەرسىيەنى شائىر رەپىقىسى ئايىخاننىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ يازغان. خەلق ئىچىدە ساقلانغان يازما مەتنىدە بويىچە ئېلىندى.

ئەيلىدۇق ھەققىڭدە بىز، ھەققىنى تەلەپلەر ئۈن قىتىپ،
بولدى ھالىڭ ئۆزگىچە، كۆڭلىنىڭ بېشىغا كۈن پېتىپ.

سرجمگى ئايات ئىلە كۆكتىن ساڭا كەلدى ندا،
قىلمىدىڭ بىردەم تەۋەققىپ ئاقىبەت بولدۇڭ جۇدا.

ئاھلەر، پەريادلەر چىقتى پەلەكلەرگە بىر ئۈن،
كەلمىدىڭ قايتىپ ئەجەب، كەلمەمدۇ ھېچ رەھمىڭ بۈگۈن.

ھەقلىقدۇر سەن، چۈنكى ئالىي روھىڭغا يەر تار ئىدى،
ئالىي روھلار يەر يۈزىدە تۇرمىقى چوڭ ئار ئىدى.

يەر يۈزىدە ئەمدى سەن بىرلە كۆرۈشمەكلىك ماھال،
خوش سىنىڭ روھىڭغا ئەمدى ياخشىلىق بىرلە ئاتال.

ياخشى ۋەسپىڭ تا، قىيامەتكە قەدەر تىلدا بولۇر،
خاس ساڭا بولغان مۇھەببەت تا ئەبەت دىلدا بولۇر.

ھەم سەپەر ئەتتىڭ تەرەپپال يولدا بىزنى تاشلىدىڭ،
ئول ئازابلارنىڭ يامانراقى پىراقنى باشلىدىڭ.

كۆرسە مەجنۇن ئۇشبۇ ھالىمنى تېخى① مەجنۇن بولۇر،
ياكى پەرھاد كۆرسە ھالىمنى يامان مەھزۇن بولۇر.

سۇ بولۇر ئەھۋالىمە ھەر تاش يۈرەكلەرنىڭ ئىچى،
چىدىغاي قانداق بۇڭا زەررە مۇھەببەتلىك كىشى.

① يەنە بىر ۋارىيانتىدا «يەنە» دېيىلگەن.

غۇنچىغا كىم ئاغرىماس، كەتسە ئېچىلماستىن قۇرۇپ،
ياكى بىر ياش گۈل تۈزۈپ كەتسە ئېچىلماستىن تۇرۇپ.

گۈل ئىدى، كەتتى لىكىن شاخىدا خارە يوق ئىدى،
سۆھبىتىڭدىن ئەسلى دىلدا زەررە يارە يوق ئىدى.

تاشلىدىڭ جىسمەن گۈلۈم، روھەن ھامانە بىرگە بول،
ھەم يىراقتۇر، ھەم ئېغىر تۇرمۇشتا قالغان ئۇشبۇ يول.

بار ئىدى شائىر سۆزى: «سۇندى قاناتىم قايرىلىپ»،
توغرا چىقتى ئۇشبۇ سۆز، قالدۇق سىنىڭدىن ئايرىلىپ.

قىزغىنىشتۇر ھالىمىز تېخى يەنە تەدبىرى يوق،
ھەقنىڭ ھۆكمى بىر بىلۇر، ئەسلا بۇنىڭ تەخىرى يوق.

ئاپىرىن شائىر فۇزۇلى، قۇددۇسىئۇللا ئاپىرىن①

....

يېشى يىگىرمە تۆت ئىدى مەرھۇمەنىڭ ئەمدى بۇ يىل،
ئايرىلىپ قانداق چىداي، قانداق قىلاي ئەمدى بۇ دىل؟

مىڭدە ئۈچيۈزدۇر قىرىق توققۇز بۇ گۈل سولغان سەنە،
ئەمدى كەلمەس بۇ جاھانغا، بۇ سۆيەتلىكتىن يەنە.

ماھى زۇلقەئدىگە ئون يەتتە ئىدى ماتەم كۈنى،
شەنبە كۈنىنىڭ چېشمى، يەكشەنبە كۈن كىرگەن تۈنى.

① بۇ بېيىتنىڭ ئىككىنچى مىسراسى مەنبەدە ئېنىق ئەمەس. بۇ يەردە ئاپتور ئەزەربەيجان شائىرى فۇزۇلىنىڭ «مۇھەببەت بىر بەلادۇركىم گىرىپتار بولغان ئىلمەس» دەپ باشلىنىدىغان غەزىلىگە ئىشارە قىلسا كېرەك.

ياش ئېلىپ كەتتى خۇدا، بەك قىسقا قىلدى ئۆمرىنى،
جەننەت ئىچرە ئەيلىسۇن ئالتۇن سارايدا ئورنىنى.

بەندىلىك بىرلە ئەگەر بولسا ئۇنىڭدا مەئسىيەت.
سەن غەفۇردۇرسەن خۇدايا ئەيلىگەيسەن مەغپىرەت.

قىل ئىجابەت ئۇيغۇرۇڭنىڭ دۇئاسىنى ئەي خۇدا،
روھىنى شاد ئەيلىگىل، بەرگىل ئاڭا خەيرۇل جازا.

بەۋاپا①

ھېچكىمشى مەندەك يەنە بۇ دەردكە دۇچار بولمىغاي،
كۆڭلى قارا بەۋاپاغا ھېچنىمە كار قىلمىغاي.

بولسا بولغاي مىڭ بالاغا مۇپتىلالا ئەمما—لېكىن،
تاش بېغىرلارنىڭ ئوتىغا ئەسلى گىرىپتار بولمىغاي.

ئىشق ئوتىدا كۆيگۈچە خۇمدانىدا كۆيگەن ياخشىراق،
بەۋاپا يارنىڭ ئوتى دوزاختا بولغاي-بولمىغاي.

كۈن-تۈنى ھېچ ئۇيقۇ يوق، كۆيۈك ئازابى قىينىسە
تەلۋە بولدۇم يا سارالىڭ، ھالىمغا باققاي-باقمىغاي.

يارىسىز ھەر مەنزىرە كۆڭلۈمگە خۇش ياقماس مېنىڭ
مەجنۇنى دەشتنى كېزىپ، لەيلانى تاپقاي-تاپمىغاي.

بىر كۆرۈپ قالدىم نەكۈن، ئىككىنچى نېسىپ بولمىدى،
ئۈز ئۈمىد دېسەم كۆڭۈلگە، تېخىمۇ يالتايمىغاي.

بەۋاپا، كۆڭلى قارا نە بولدى يارىم دېمىدى،
ئۆمۈر باھارىم پەسلى كۈز، يامغۇرى ياغقاي-ياغمىغاي.

بۇ شېئىرنىڭ مىلادى 1946-يىلى (مىنگونىڭ 35-يىلى 1-ئاي) كەڭ-[illegible]كەن قورپاندىن تېپىلغان يەنە بىر نۇسخىسىدا مۇنداقمۇ يېزىلغان:

① بۇ غەزەل خەلق قولدا ساقلانغان كۆچۈرمە نۇسخىسىدىن ئېلىندى.

ھېچ قىيىن ھىجران ئوتىدىن يامانراق بولمىغاي،
ھېچكىشى مەندەك يەنە بۇ دەردكە دۇچار بولمىغاي.

مەن يانارمەن ئۆرتىنىپ، تەندە جاي تاپتى ئوتى،
يانغانىمدىن، كۆيگەنىمدىن بىر خەۋەردار بولمىغاي.

داد-پەرياد تونلىرى بولدى ئىشىم بارمۇ ئىلاج،
ئاھ، تەبىئەت مۇختەلىپدۇر دەردكە دەرمان بولمىغاي.

يوق گويا ئەسلى چىرايلىقتا دېگەن سۆزدۇر قەدىم،
چۈنكى، مەغرۇر كۆڭلىدە ئاجىز غېرىبلەر بولمىغاي

بىر تەرەپتىن چىقتى شامال، بىرلەتىن خۇش بۇي شامال،
تاڭ سەھەردىن باشقا چاغدا بۇ شامال ھېچ بولمىغاي.

ئەتىگى خوش بۇيى دىماغنى كۈن ۋە تۈن ھەم مۇتتەسىل،
ئەتىر-ئىپار بۇيى ھەم لېكىن بۇ قىسمەت بولمىغاي.

ئەي شامال، غېرىب سالامنى يەتكۈزسەن، ھامان،
ئىشقىدا ئاز قالدى جان، كۆپ ئانچە غاپىل بولمىغاي.

ئابدۇخالىق ئوتتا كۆي، يا سۇدا ئاق، ۋەسلىگە يەت،
چىن يىگىت ئېيتقان سۆزىدىن، يولۋاس ئىزىدىن يانمىغاي.

ئۈمىد كەبەم

يار ئوتۇڭدا مەن يېنىپ،
كۆيدۇم، قىزىل چوغ بولدۇم.
بۇ ئوتقا مېنى تاشلاپ،
جانان قايان يوق بولدۇڭ.

ھەر كېچە تاڭ ئاتقۇچە،
ياتدىڭ بىلەن مەن ئويغاق.
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار،
بۇ ھالىم ئۈچۈن ئايغاق.

بىرمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
مەلۇم بولمىدى ھالىم،
ئەندىشىمۇ قىلماسەن،
تۈگىمىسۇن دەپ ئۇۋالىم.

كەتكەندە كۆزۈڭ بىلەن،
ھەم تاتلىق سۆزۈڭ بىلەن،
سۇغۇرۇپ ئېلىپ كەتتىڭ،
يۈرىكىمنى ئۆزۈڭ بىلەن.

باردىڭ ئۇنتۇلۇپ قالدۇق،
يولۇڭغا قاراپ قالدۇق،

دادا! دەپ ئىشقىڭدا ئەمدى،
پەرياد نەغمىسىن چالدۇق.

يار دەردىڭ ئۈچۈن پەرياد،
تۈنلەردە چېكىپ ۋاي داد.
ئاھىم قىلمىدى تەسىر،
ۋاي دادىم، ساڭا ۋاي داد!!...

ئەي مېنىڭ ئۈمىد كەبەم،
ئېچىلماسمەن ئەلەم چەكسەم،
چىقتى يەنە ئاۋازى،
ئېلىپ سازىمنى چەكسەم.

كەلتۈر يادىڭغا جانىم،
قىل خەۋەر تۇرغان جايىڭ،
بۇ بىچارە غېرىبىنى،
سالما ئازابقا دائىم.

ئۇيغۇر زارۇ زار قاخشار،
ۋاپا قىلمىغاچ ئۇل يار،
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك،
ھەسرەت ئەلىمىم ئارتار.

كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس

مەنزىلى مەقسەت ئۇزاق، تېز ماڭمىدى مىنگەن ئۇلاغ،
قاش قۇراملىقتا مېڭىپ، ئاقساپ يامان بولدى ياداپ.

ئازغىنا بىر ئىستىراھەتنى قىلاي ھاسىل دېسەم،
ھېچ ئارام بەرمەس ماڭا تۆت تەرەپتىن ئىت قاۋاپ.

گاھى ئوخشارمەن مۇھىت ئاتلاسىدا بىر كېمىگە،
تاغ كەبى دولقۇن ئىچىدە خەس كەبى ھالىم خاراب.

بىر چۆكۈپ بىر چىقىمەن، تۇنجۇقۇپ بىر تىنىمەن،
كۆرۈنەر ساھىل قاچان، دەپ كۆزلىرىم كەتتى قاماپ.

ھەققە باغلىدىم دىلىمنى، ئىشقا سالالماي تىلىمنى،
زوقلىنىپ سوقۇر يۈرەك، مىڭ پارە قىلسىمۇ چاناپ.

جان ئۆلۈم خەۋپىدە قالدى، كۆزلىرىمدىن ياندى ئوت،
ئۆلمىسەم غازى ئەگەر، ئۆلسەم شېھىتلەردىن ھېساب.

ئېقى ئاق، قارىسى قارا، ھەرگىزمۇ ئاق بولماس قارا،
ئاجرىسۇن مىستىن تازا ئالتۇن كۆيۈپ ئوتتا چىداپ.

كۆرگۈلۈكنى كۆرگۈلۈك، يا ئابدۇخالىق ئۆلگۈلۈك،
ئىككىنىڭ بىرىگە تۇرماق، ھەر جانغا بولسۇن شۇ خىتاب.

1930 - يىل

كۆكۆل خامىشى

تاغ ئېگىزلىكتىن چىقارماس ئات، مەگەر ئۇ كان بىلەن،
سۇتمەرەنلىكتىن چىقارماس نام شۆھرىتى مارجان بىلەن.

تۇرمۇشۇم، تۇرغان ئۆيۈم ئاۋۋال قاراشقا بەك تۆۋەن،
تۆت تەرەپكە تارقىتۇر خۇش ھىد مەگەر ۋىجدان بىلەن.

سۆزلىشىشكە، سىردىشىشقا چىن يىگىت، مەردلەر كېرەك،
قىلمىغايمەن ئاشنالىق ئەقلى كور نادان بىلەن.

قاپقاراڭغۇ تۈندە يالغۇزلۇقتا ھەمرادۇر چىراغ،
ھەر تەرەپكە نۇر چاچۇر ئىلمى ھەم ئىرپان بىلەن.

شۇندا كۆز ئالدىمدا ئايان تاغۇ دەريا، گۈل-چىمەن،
تۆپرىقى كۆزلەرگە سۈرمە، تەرىپى داستان بىلەن.

تولغىنىپ ئىگرايدۇ ئەل-يۇرت، زالىمنىڭ زۇلمىدىن،
چىن يىگىتلەر، ئەزمەتلەر قۇتقۇزۇر ئىمكان بىلەن.

كۆڭلۈ تۈن ھېچ ئۇيقۇ يوق، ۋىجدان ئازابى يەنىچۇ،
ئەلنى ئويغاتماق تىلەك، تاڭدا بىر چۇقان بىلەن.

مەن زېرىككەندە قەلەم ئەڭ ياخشى بىر سازىم دېمەك،
ئېيتىڭىزچۇ، ئۇشبۇ تۇرمۇش تەڭ ئەسەمۇ خان بىلەن.

ئابدۇخالىق ئۇشبۇ يولدىن قايتما باشىڭ كەتسىمۇ،
ئەلنى قىل غەمدىن خالاس قىلىچنى بوياپ قان بىلەن.

ئارمان①

ئەي گۈلۈم كەلگىل يېقىن، لۇتفىڭ ماڭا دەركاردۇر،
شائىرىڭ بىسيار خەتەردە ھەم ئۆزى بىماردۇر.

ئىشقى كويىدا مېنىڭ ھالىم يامان، بولدى يامان،
ھۇنچىلىك ئاۋارە قىلغان ئاي يۈزۈڭ رۇخساردۇر.

مۇمكىن بولغايمۇ سېنىڭ ئىشقىڭدا ھېچ يالتايمىقىم،
بۇ خىيال مىڭ كەررە ئۆلمەكتىن يامانراق كاردۇر.

بىر بېقىپ، ئىككى قاراپ ئوتقا گىرىپتار ئەيلىدىڭ،
ئەمدى باقمايسەن قاراپ، باقسام دىلىڭ ئەغياردۇر.

ساڭا لايىقمۇ غېرىب بىچارىگە قىلماق جاپا،
قىلىشىڭغا جان پىدا، كەيپىم ئەجەب خۇماردۇر.

سەن بۇ دىلنى خەستە قىلما، ھېچ كېلىشمەيدۇ ساڭا،
زۇلمى قىلماقلىق ساڭا ھېچ بىر يېپىشماس ئاردۇر.

قىلما ناز جانىم چىقار، بابۇ كەرەم ئاچقىل ماڭا،
جان خەتەرلەر خەۋپىدە، كۆڭلۈم تەلەپ دىداردۇر.

---

① بۇ شېئىر «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 2 - سانىدىمۇ ئېلان قىلىنغان. مەزكۇر نۇسخا خەلق قولىدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى.

بىر كۆرۈپ ئۆلسەم يۈزۈڭنى مەندە ئارمان قالمىغاي،
كەلمىگەي تەرىپكە تىل، كۆڭلۈم بەسى ئاۋاردۇر.

ئاڭلىغاچ بۇ زارىنى ئىنساپقا كەلگەيمۇ پەرى،
چۈنكى ئاندا بىر مىجەز بار، زالىمى خۇنخاردۇر.

كۆيگىنىم گۇناھ بولۇپ، دوزاخقا كىرسەم ئاقىبەت،
دوزاخ ئىچرە سەن ئۈچۈن كۆيمەككە جان تەييار دۇر.

ئىستىگەننى ئىستىمەيدۇ بۇ كۆڭۈلنىڭ خاھىشى،
ئىستىمەسنى تولا ئىستەپ يىگىنىم ئازاردۇر.

ھەقىقەت لازىمى ئاچچىق، سەپەر مۇشكۈل، يول ئۇزۇن،
ئاقسا قان، كېسىلسە باش، دىدار تەلەپ قارار دۇر.

ئابدۇخالىق قىل پىدا جان، بەلباغنى ئالماپ ئىككى چىگ،
«جانىدىن كەچ جانانغا يەت» بۇ بەكمۇ ئەلا چاردۇر.

دەردى دەۋران

(مۇخەممەس)

ئۆتتۇرمۇ بۇ ئۆمۈر، ئەپسۇس، ئارمانى نادامەتتە،
تېپىلماس شادلىق شەخس، ئۇمۇمەن، ھېچ ئالامەتتە،
قايان بارسام، قايان باقسام، ئۇمۇمەن ئۇشبۇ ھالەتتە،
نە يەڭلىغ مەنپەئەت باردۇر، بۇ يەڭلىغ ئىستىقامەتتە.
چۈشەندۈرگۈچى يوقمۇ بۇنى دەۋرى جاھالەتتە.

زۇلمى ھەججاجدىن① ئېشىپ، قىلدى زۇلۇم ئۈست-ئۈستىگە،
ئاسارەت خورلۇقى، قۇللۇق ئىزاسى كۈندە يۈز تۆگە،
بۇيار جەبرەن ئاقارغان يۈزنى كۆرسە دەرمىلار② كۈگە③
بىرى- بىرىگە ياردەم بەرمىدى بۇ تەندە ھەر ئۆگە.
يېتەر زالىمنىڭ زۇلمى ئۆتتى جانىمغا ناھايەتتە.

ئەقىلسىزلىق بولۇپ سەنئەت، ھامانە پەيزى ئەھلى خار،
پەلەك ھەم ھەر زامان ئۇشبۇ ئەقىلسىزلەرنى كۆپ ئاسرار،
ئەقىلسىزلەر تېپىپ قۇۋۋەت جاھان ئاسايىشىن بۇلغار،
«كوزا سۇندۇرغان ئەزىزۇ، سۇ كەلتۈرگەن خار-زار»،
لېۋىمنى چىشلىبان «خەپ!» دەپ تۇرارمەن جەددىي قىياپەتتە.

① ھەججاج — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ دەۋرىدە ئەلگە زۇلۇم قىلىپ زالىم ئاتالغان پادىشاھ ھەججاج ئىبنى يۈسۈپ.
② دەرمىلار — دەرھال سۇۋاش، دەرھال سىلاش.
③ كۈگە — قازاننىڭ كۈيىسى.

زامانە زورۇ زومبۇنىڭ، تاماشا ھەم راسا كورنىڭ،
خېرىدارىنى خۇش قىلدى ياراپ مالى تۆھمەتخورنىڭ،
مەردگە چاپلىماق بوھتان كەسىپدۇر قەسەمخورنىڭ.
ھامان تەتۈرسىگە ماڭدى پەلەك «پېشانىسى شور» نىڭ
خەپ! ياقادىن ئالمىسام، ئالۇرمەن تاڭلا، قىيامەتتە.

نەقىلاي، ئەي ئاداش، بەر مەسلىھەت، كېڭەشەيلى بىز،
زۇلۇم زەنجىرىن ئۈزۈپ-پاچاقلاپ، مېڭىشقا يول ئاچايلى تېز،
دېدى: «تەقدىر ئىلاھى شۇ، بەندە قولىدىن ئىش كەلمىگەي ھەرگىز»
دېدى: «ناھەقنىڭ ئالدىدا ھەققانىيەت قانداقمۇ پۈككەي تىز»
ئۇيۇشۇپ بىر يەرگە باش قوشماي ئۆتتۇر كۈنلەر جاھالەتتە.

ئەزەلدىن ئۇيغۇر، ئىقبالىڭ سېنىڭ شۇنداق قارا كەلدى،
يۈرەك بۇ دەمگىچە ساقىسىز، جاراھەتتە يارا كەلدى،
نېمانچە كۆتۈرەلمەسلىك ئەلەملىك ماجىرا كەلدى،
ھەق ئۈچۈن ئاچساڭ ئېغىز، كۈندە مىڭ بالا كەلدى،
تېخىمۇ باغلىبان بەلنى، داۋالاپ دەردنى ياشا سائادەتتە.

پەيزى بار①

قارا چايدا خاسيەت،
باش ئاغرىقى دەپئى بولۇر.
ئىچسىلەر قۇۋۋەت بېرىپ،
تەر چىقىرىشقا پەيزى بار.

بۇ كۆمۈر قارا نېمە،
كولاپ ئالۇرلەر خاڭدىن.
دەپئى بولغايلەر زىمىستان،
بۇ كۆمۈرنىڭ پەيزى بار.

ئاق بۇلۇت ئۆرلەپ مانا،
تۇتتى پەلەكنىڭ مۈلكىنى.
قارا بۇلۇت ئۆرلىسە،
يامغۇر يېغىشقا پەيزى بار.

قارا ئەڭگىرما②شىپادۇر،
يېسە ئەگەر قۇۋۋەت بېرۇر.
قىرىلار يېسە ئۇنى،
پىشاپ تۇتۇشقا پەيزى بار.
....

① بۇ شېئىر 1947 - يىلى يار مەھەللىسىدىكى خەلق ئەل نەغمىچىسى بۇرھان ئاكىدىن كۆچۈرۈپ ئېلىنغان. ئەسلى ئۇزۇن كۇپلېت ئىدى. قالغانلىرى يوقىلىپ كېتىپ مۇشۇ تۆت كۇپلېتىلا ساقلىنىپ قالغان. بۇرھان ئاكا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن زاماندىش ئىدى.
② قارا ئەڭگىر — تۇرپاننىڭ قارا سايۋا ئۈزۈمى.

ئايلىناي

بىر كۆرۈپ ئىككى كۆزۈڭدىن،
ئۈچ بېشىڭدىن ئايلىناي.
تۆت كۆرۈپ قانداق چىداي،
جانىدىن كېچىپ بەش ئايلىناي.

ئالتە كۆرسەم مەن بويۇڭنى،
يەتتە تۇرلۇك دەرد بىلەن.
سەكرىبا سەككىز بېرىپ،
توققۇز بېشىڭدىن ئايلىناي.

ئون قېتىم كۆرسەم بويۇڭنى،
مەن يۈگۈردۇم ئاھ ئۇرۇپ.
ئوتتۇز ئەيلەپ مەن پىغان،
قىرىق بېشىڭدىن ئايلىناي.

بولسا دۈشمەن ئەللىك - ئاتمىشە
مەنكى مەن بىچارىگە.
قىلسا سەكسەن پارە مەن،
توقسان بېشىڭدىن ئايلىناي.

يۈز كىشى دۈشمەن بولۇپ،
گەر ئىككى يۈز تۇرسا قاراپ.
ئۈچ يۈز ئەيلەپ مەن پىغان،
تۆت يۈز بېشىڭدىن ئايلىناي.

باشىمە بەش يۈز قىلىغۇچ،
گەر ئالتە يۈز تىغ تەگلىسە،
يەتتە يۈز پەرياد ئۇرۇب.
بىرمىڭ بېشىڭدىن ئايلىناي

يامان بولدى

ئېزىلدى يار دەردىدە يۈرەكلەر پارچە، قان بولدى،
كۆزۈمدىن كەتتى يار، گويا ماڭا ئاخىرزامان بولدى.
پەلەكنىڭ دەستىدىن پەرياد، مېنىڭ يارىم قايان بولدى،
قېلىپ سەھرادا يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

جېنىمنىڭ دەردىدە بولدى كۆڭۈللەر غەم، ئەلەم كانى،
يوقالدى بۇ كۆڭۈلنىڭ ئۇ ئىشەنگەن ماھى تابانى.
بولۇرمۇ ھىممىتى ۋىجدان بۇ ئىشتا دەردى، دەرمانى،
قېلىپ چۆللەردە يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

ئېغىر بىر دەرد ئىكەن يارنىڭ پىراقى، كۆيىكى ھىجران،
خىيالى، پىكرى يادىدا كۆيۈپ جان قالمىدى دەرمان.
جېنىمدىن ئاجرىغان كۈن بۇ تىرىكلىك بولدى بىر ئالۋاڭ.
قېلىپ چۆللەردە يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

كۆڭۈلدە يارنى دەردىدىن، قېيىدىن باشقا بىر ئىش يوق،
قادالدى ھەركۈنى ئۇشبۇ يۈرەككە يۈز تۈمەنمىڭ ئوق.
ئەجەبمۇ بىچارە بولدۇم مەن، لېكىن ئەسلا ئىلاجىم يوق،
قېلىپ سەھرادا يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

بەر مەدەت[1]

دىلىم خەستە ھەم يارادۇر،
ئەي ھەكىم قىلغىل داۋا.
ئۆچسۇن ئۆمرۈمدىن ئەلەم-دەرد
ھاجىتىم قىلغىل راۋا.

سەن ئەگەر ئەتسەڭ داۋا،
تۈگەر پىغانىم بىگۇمان.
شىپا يېتىپ مەلھەم بولۇپ،
كىرگەي ۋۇجۇد، بۇ تەن ئارا.

ئاختۇرۇپ ئالدىم قۇچاغىن،
ساڭا چۈشتى كۆزلىرىم.
ساقايتقىن كۆڭلۈم يارىسىن
بەر نىجات، بەرگىل شىپا.

ساڭا ھاجەتمەن بۇ ئۇيغۇر،
دەردىگە تاپسۇن فارىغ،[2]
ئۆمىدىن قالدۇرما يەردە،
بەر مەدەت، بەرگىل شۇرا.[3]

---

[1] بۇ شېئىر مۇھەممەت زەيدى ئارقىلىق چەت ئەلدە ئېلان قىلىنغان نۇسخىدىن ئېلىندى.

[2] فارىغ — قۇتۇلماق.

[3] شۇرا — سوۋېت ئىتتىپاقى.

ئىللە كىم كۈتە...①

ئول سۆيەلگەن، ئۇيغا تالغان،
ئاندە بىلمىم نى كۈتە.
نەرسە سۆيلى ئىشتىلمى،
ئىرفەن ئول تىلەك سىلكىتە.

بىر قاراماقچى بولا،
تاغى دە پوسماقچى بولا.
بىر ئورۇندا ئەيلەنە،
ئايلار ئۆتە ھەم يىل ئۆتە.

قىزغانام بىك تۆرلى ئوي،
بىرلەن يوۋاتماقچى بولام،
بىر يوۋاتماسدان ھەمان،
مەجھول بىلىنمەس سىر كۈتە.

سىر كۈتە ئول ئىللەنىندى،
قورقىنجلى سىر كۈتە.
ئول كۈتەدە ئول كۈتە،
دىب ئىللە بىلمىم ئۆركىتە.

① ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ شېئىرى تاتار تىلىدا يېزىلغان. ماۋزۇسى تۈزگۈچى تەرىپىدىن قويۇلدى.

سايرىدى ساندۇغاچ ھەماندە
ئىنىخ، ماتۇر تاۋشى ئانىڭ.
بىردە ئول سالمى قولاق،
زېھنىمدە ئىللە كىم كۈتە.

كۆردى ئۇيغۇر ھالىنى،
قىزغاندى چەندان يىغلادى.
بىك ئەجەب شۇنىسى لېكىن،
بىلمىم نىگەدۇر كىمىستە.

باغ ئارا سەيلە قىلىپ①

باغ ئارا سەيلە قىلىپ،
بىر دەستە گۈل تاللىدىم.
دەستە گۈللەر ئىچىدىن،
بىر قىزىل گۈل تاللىدىم.

سايرىدى نەچچە بۇلبۇل،
خۇشلىنىپ، خۇشلاندۇرۇپ.
شۇنچە بۇلبۇل ئىچىدىن،
بىرلا بۇلبۇل تاللىدىم.

تاللىغىنىم گۈل ئەمەس،
سۆيگەن گۈزەل يارىم مېنىڭ.
بۇ گۈزەل يارىم ئۈچۈن،
بولسۇن پىدا جانىم مېنىڭ.

① ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ شېئىرىنى ۋە يۇقىرىدىكى تاتارچە شېئىرىنىڭ قوليازمىسىنى مۇھەممەت زەيىدى 30 - يىللاردىن بۇيان ساقلاپ كەلگەن.

ئۈچ شېئىر

1

ئادەمى ئالماشتىيۇ، يولى، تۈزۈم ئالماشمىدى،
جىن① دېگەنىنىڭ ئىشلىرى مەشغۇلىچىمۇ قاملاشمىدى.

ياڭ② ئۆلۈپ تاپتى لەھەت، بولمىدىكەن جۇمھۇرىيەت،
بەرمىسە جۇمھۇرىيەت بۇ ئىشلىرى قاملاشمىدى.

ئىبتى جىنىنىڭ ئۆزى جىن، جىنىنىڭ كۈنى بولغاي قىيىن،
ئېتىبارى بىر تىيىن، قىلغان ئىشى قاملاشمىدى.

ئابدۇخالىق نەرە تارت، ئەنە قالقان، ئەنە ئات،
ئۇخلاپ يېتىش بەك ئۇيات، جىنىنىڭ ئىشى قاملاشمىدى.
1928 - يىل

2

ھىممىتىڭدىن، غەيرىتىڭدىن ئۆل، لېكىن ئايرىلمىغىل،
ھەقلىقىڭ، بىلگەن يولۇڭدىن جاننى بەر، قايرىلمىغىل.

مانىڭ كۆپ بولسىمۇ، قورقماي ئۈزۈپ ئالدىڭغا باس،
تاغۇ تاش، دەريا ئۇلۇغ سۆزلەرگە سەن تاڭ قالمىغىل.

① جىن - جىن شۇرىن.
② ياڭ - ياڭزىڭشىن.

قات تۈزۈمنى بەھرىگە، يا غەرق بول، يا تاپ گۆھەر،
شىرنە يولۋاس كەبى باسقان ئىزىڭدىن يانمىغىل.

تۆت تەرەپ ياۋ ھۇلىشىپ، سەككىز تەرەپ تىغ تەڭلىسە،
ئېلىشىپ قانغا بويال، نومۇسنى ھەرگىز ساتمىغىل.

كىمكى ھەق يولغا قەدەم قويسا ئۈزۈك مۇتلەق شۇنىڭ،
بۇ نىچۈك بولغاي كېيىن دەپ، يىرق خىيالغا قالمىغىل.

سەن ۋەتەن، مىللەت دېسەڭ، تارىختا نامىڭ قالغۇسى،
بول جەسۇر، ئالىي نىشان، كۆلچەك بولاققا قانمىغىل.

ئابدۇخالىقنىڭ سۆزى دەپ ئېتىبار قىلماي قېلىپ،
ئۇشبۇ ۋىجدانى كېيىن پۇتمەس ئازابقا سالمىغىل.

1929 - يىل

3

قانچىلار ياتسا بولۇڭدا ئارىسىز ئەپيۇن شوراپ،
قانچىلار شوپاڭدا ئىچسە مەست بولۇپ خەمرە - شاراب.
ئەي چىراغۇ، ئەي ھاراق، بارمۇ نومۇس، بەرگىسىل جاۋاب؟
سەن بىلەن بولمامدىكەن، بۇ ھالىمىز زەبۇن، خاراب؟

كەلدى دەپ مېھماننى ئاڭلاپ، ۋاي ئىسست كەپقالغىنىم،
ماڭا ئۆلۈم بۇ ھارامغا تەڭ شېرىك بوپقالغىنىم،
تۇرغىنىمدىن ياخشىراقتۇر، ئۆيگە كىتىپ قالغىنىم،
ئابدۇخالىق ئولتۇرۇپ، ھېچ تاپمىغاي مۇندا ساۋاب.

1932 - يىل

مەرسىيە①

ئەي پەلەك، بۇ جەبرى زۇلمىڭغا چىدارىم قالمىدى،
قالمىدى سەۋرىم مېنىڭ تاقەت - قارارىم قالمىدى.
ئەي قەبىھەت ئادىتىڭدىن تاشقىرى قىلدىڭ زۇلۇم،
بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن تەندە مادارىم قالمىدى.

بىز چىقاردا سالمىدۇل ئەزائىمدىن قالغان دادام،
بىز يېنىپ كەلگۈنچىلىك تېنىدە ھەم جان قالمىدى.
بىز تۇرۇمچىدە ۋاقىت ئاغرىق ئىدىڭ، قىلدى خەۋەر،
ئاڭلىبان سائەت تۇرۇشقا بىزدە ئىمكان قالمىدى.

بولمىدى ئاپتوموبىل، يا چىقمىدى بىزگە قانات،
②..

نەزىرىگە ئۆلگۈرۈپ كەلدۇق ئەلەملەر ئىچىدە،
... كۆرگەن زامان جاننى قويار يەر قالمىدى.

يىلدىن ئاشقان ئەردى ئۆلۈك يانىمدا يەل بار دېگىلى،
بۇ يېلىگە قىلمىغان دۇنيا داۋاسى قالمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ، پەرياد چېكىپ، مىڭ نالە قىلساق تەلمۈرۈپ،
ئەكسى سادا يوق قەبرىدىن ھېچبىر نىداسى بولمىدى.

① بۇ مەرسىيەنى ئابدۇخالىق دادىسىنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ يازغان. شائىرنىڭ ئىنىسىنىڭ ئايالى تۇردىخان ھەدە يادقا ئېلىۋېلىپ، ھازىرغىچە ساقلاپ كەلگەن. شېئىر تۇردىخان ھەدىنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە رەتلەندى.

② بۇ بىر قۇر ئۇنتۇلغان.

هەر كۈنى قەبرەڭدە مەن قۇرئان تىلاۋەت ئەيلىسەم،
ئەمدى بىزگە، سەندىن ئۆزگە قىلار مۇرۇۋۋەت قالمىدى.
... شۇل سەۋەبلىك ئىچرە قالدۇق باش ئېگىپ،
سەن كېتىپ دۇنيادا بىزگە زەررە لەززەت قالمىدى.

پاقىمە، مەريەملىرىڭنى تاپشۇرۇپ بىزلەرگە سەن،
ئۇشبۇ دۇنيادىن كېتەردە سەندە ئارمان قالمىدى.
ماڭلىيىڭدىن تەر تۆكۈپ تاپقان سېنىڭ مۈلۈكلىرىڭ،
ئۇچرىدى زور بالالەرگە يۇرتۇمدا بوستان قالمىدى.

بۇ خەۋەرلەرگە ئۆزلۈك سەۋرى تەھەممۇل ئەيلىدىڭ،
بۇ گۈزەل سەۋرىڭ سېنىڭ بۇ يۇرتتا بىر جان قالمىدى.

رۇبائى ۋە پارچىلار

ئاياغ - قوللارنى مەھكەم —
باغلىمىش ئارغامچىنى قاتلاپ،
تىرەن يارچىتىگە كەلتۈردى،
چۈشسۇن دەپ ئاياغ ئاتلاپ.

*

سەن ئۆلۈك دەمسەن مېنى،
مەن ئۆلمىدىم تېخى تىرىك.
بىر مىسال بار: «ئىشەنگەن —
تاغ ئارا ياتماس كىيىك.»

سەن ئىشەنگەن تاغلىرىڭ
پايدا بەرمەيدۇ ساڭا.
تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن،
زارى يىغلايسەن ماڭا.

*

تىچلىك ئەھۋالدادۇر مىللەت.
ئۇيغۇر ئەۋلادى ئېچىلىك كۆزنى.
قىلىڭ غەيرەت، قىلىپ ھىممەت،
قويۇڭ، تاشلاپ قۇرۇق سۆزنى.

قىلىپ تاقەت زىلىل خارلىق،
يىتىپ كەلدۇق بۇ چاغلارغا.
كېلىپ ياتلار ئىگە بولدى،
قىلىپ زورلۇق ئۇ تاغلارغا.

*

جەبىر زۇلۇمدىن قۇتۇلماي، ئۆتمەكتە ئۆمۈرلەر، تامام،
«يالغۇز ئاتىنىڭ چىڭى چىقماس» يا يەتمىدى مىنىڭ چامام.
مىسلى كۆزنى تېڭىپ جۇۋازغا قوشقان سىيرىق ئۇي،
تېپىلماس يەر يۈزىدە زۇلۇمغا بىزدەك چىڭ چىدام.

*

ئۆرىلار كۈلىنىپ يول ئۈستىگە، ھەريەرگە قۇرمىش دام،
لېكىن يول يۈرۈش ئىلمىدە كۆزىمىز ناھايەت خام.
قىلۇر ئاقنى قارا، كۆرسەك قىلۇر تۆھمەت يامان بەدنام،
ھەقىقەتتىن سۆز ئاچساق، بىرۇر بىزگە يامان دەشنام.

ئۇمۇمىي ھالىمىزغا قايغۇرۇش، بىزلەردە ھاماقەتلىك،
ئالالىساق ئىككى-ئۈچ خوتۇن، دېگەيلەر خوپ شىجائەتلىك.
يوغان سەللە، ئۇزۇن تونلار بىلەن بىزلەر دىيانەتلىك،
كۆرۈشكە زاھىرەن تەقۋا، كۆرۈنمەستە خىيانەتلىك.

*

ئۈيىۈك ھىممەت نىدا قىلدى: «كۆڭۈل دوستۇم نەبولدۇڭ» دەپ،
كۆڭۈل مەھزۇن جاۋاب بەردى: «جاھاندىن رۇغبىتىم قايتۇر»،

بۈيۈك ھىممەت دىدى: «ئەي ئابدۇخالىق كۆڭۈلگە ياخشى ئۇختۇرغىل،
مۇرات - مەقسۇدىغا يەتكەي، باغلىسۇن بەل يەنە بىر داپقۇر!»

*

دەردى دەۋرانلار ئۇزۇن، ۋاي دات! ئۆمۈرلەر قىسقىمىش،
تەجرىبە كەم، ئېھتىياج جىق، ھەر ئىشى بى نۇسخىمىش،
ياخشىدىن كۆپرەك يامانغا نەپسى بەزنى قىستىمىش،
مېۋىسىز بولسا دەرەخ، ئاندا نە ئىش قىلسۇن يېمىش.

*

دىلىمدا يار ھىجرانىڭ، تىلىم زىكرىڭ بىلەن مەشغۇل،
سېنىڭدۇرمەن، سېنىڭدۇرمەن، ساڭا مەن كەمتەرىن بىر قۇل.
تىرىلدۇر خاھى ئۆلتۈرگىل، ماڭا لۇتفىڭ ئىرۇر ئەي گۇل،
مەھبۇبەڭگە مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر ئەمەس مەقبۇل.

*

توپىدا ياتسا گۆھەر،
بولماس باھاسىغا زىيان.
سۇ ئاقۇر ئاققان ئېرىقتىن،
سايدا ھەم تاشقىن قىيان.

*

ۋايى يۈزمىڭ ۋايىكىم،
بەختىم نەدىن مۇنداق قارا.

قارغىلار قىنىمىش كۆكۈل،
باغىدا ھەربىر شاخ ئارا.

*

غېرىبىنىڭ ھالى مۇزتەردۇر، پەزەر قىلغىل ئايا جانان،
سېنىڭدۇرمەن ئايا جانان، ساڭا باشىم بىلەن قۇربان،
شىپالىق يولىنى كۆرسەت، قىلىپ دەردىم ئۈچۈن دەرمان،
ئۆلۈم ئالدىدا كۆز يۇمماي ئۆلەرمەن قالمىغاي ئارمان.

*

بۇ يول ئوتۇگدا ئۆرتەندىم، يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى،
سېنىڭ دەردىڭنى جىق تارتىپ، يىغانىم بى ھېساب بولدى،
ئۆيغۇرا ۋەسلىڭگە يەت! دەپ ۋىجدانىدىن خىتاب بولدى،
تاقەتكە قالمىدى ۋاقىت، بۇ جان ئەمدى چىداپ بولدى.

*

بىر كۆيگىنىمگە يۈز مەررە ياندىم،
باشتىن-ئاياغ مەن قانغا بوياندىم،
يارنازى ئىلە ئەيلەر كەرەشمە،
رەسۋايى ئالەم مەن خوپ ئويالدىم.

*

تىكەنلىك بويى يوق، ئۇنىڭەن زىبانلىق ئۇشبۇ گۈللەردىن.
چىرايى بولمىسا ھەم مەنپەئەتلىك ئوتلار ئۇنىڭەن خوپ.

جاھاندا يارى يولداشسىز كىشى ئۆتكۈزمەكمىغۇ مۇشكۈل،
ئېيىقلار بىرلە سۆھبەتتىن يۈرۈپ چۆللەردە ئۆلگەن خوپ.

*

ھەقىقەتنىڭ روھى قېچىپ كەتتى مېنىڭ دىيارىمدىن،
نە بولدى خۇش پۇراقى ھېچ كەتمىدى بۇ دىماغىمدىن.
ئىزلىدىم كۆپ، تاپمىدىم شەجەن-روجەن سەھراسىدىن،
ئىزدىبان تاپتىم-دە، ئالدىم ئېنىنىڭ گۈلباغىدىن.

*

ئاھ، قاچان مەلۇم بولۇر، دەردىمنىڭ دەرمانسىزلىقى،
بولسىمۇ، دەردىم قىلىن، تېگىدە ئارمانسىزلىقى.
دەردىڭدە ئاقاردى باش، ئەي ۋاپاسىز باغرى تاش،
رەھمىگا بولدى ئازاب، رەقىبىم ۋىجدانسىزلىقى،

*

تاكى ھەر تاغدا مۇئەززىن ئەلفەلاخ① دەپ قىچقىرۇر،
ئاگلمايدۇرلەر بۇ ئۈننى بازار ئارا ئاھەنگىران②
جان تىكىپ پۇل تاپ دېگەن ئىمامۇ ئەزەم ئىمىش
قانچە يىل بولدى بۇرادەر ئەجەب چىداپتۇ بۇ چاپان!

*

ئوقۇماي سودىگەرلىك قىلغىنىڭ كۆپ مەنپەئەت قىلماس.
ئېلىپ بەشكە، سېتىپ ئونغا كامالاتىڭغا يەتكۈزدى.

---

① ئەلفەلاخ — ئويغىنىش، ئازاد بولۇش.
⑤ ئاھەنگىران — تۆمۈرچى.

بالىلارنى ئېبەردۇق دىن ئۈچۈن سەمەرقەندۇ بۇخاراغا،
بۇلارنىڭ ئەقلىنى ئالالا ھەيز ئىستىنجا①غا يەتكۈزدى.

ئەي قەمەر تەلئەت پەرى، پەيكەر جامالىڭدۇر قۇياش،
مەن نەزەر قىلدىم، گۈزەللەرگە پىدا بولسۇن بۇ باش.
ھەر گۈزەل بولماس چىرايلىق، ھەر چىرايلىق ھەم گۈزەل،
چىن گۈزەل بولغاي چىرايلىق سۈپىتى بولغاي گۈزەل.

*

ياخشىدىن ياخشى چىقۇر،
چىقار بوغۇندىن② ھەم ھەسەل.
يېمىسەڭ يېمەيدىغان -
يېمەكنى بولمايسەن كېسەل.

ئاھ، لېكىن زالىم تەبىئەتنىڭ
مىجەزىدۇر تەتۈر،
ئالدىسا خۇددى ھەسەل -
بولغاي زەھەر، تۈيماي كېتۇر.

*

چىققتى ياۋروپا دېگەن يەردە ئاجايىپ بىر سوقۇش③
بۇ سوقۇشقا كىرمىگەن دۇنيادا پادىشاھ قالمىدى.

① ئىستىنجا — ناماز ئوقۇش ئۈچۈن تەرەت ئېلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

② بوغۇندىن — ھەسەل ھەرىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ سوقۇش — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

روسىيە ئاقچاسىمۇ① سەردىن② ئۇشۇق توختاپ ئىدى،
ئەمدى بۇ كۈنگە كېلىپ، داچەن③ گە بىرنى ئالمىدى.

*

يۇرەككە ئوق تېگىپ ياتسام ئىدى ئاستانىدا ھەي - ھەي،
مازارىم گۈل قۇچۇپ قالسا ئىدى بوستانىدا ھەي - ھەي.
ۋەتەننىڭ دانە تۇپراقى گويا ئالتۇن، ھىدى زەپەر،
تەۋەررۇك نامىنى يازسام ئىدى داستانىدا ھەي - ھەي.

① ئاقچا — ئەينى زاماندىكى چار پادىشاھنىڭ پۇلى. بۇ پۇل «سوم» دېيىلەتتى. بىر سومغا شىنجاڭدا بەش سەر يەرلىك پۇل تېگىشلەتتى. سودىگەرلەر بولۇپمۇ مەككىگە بارىدىغان ھاجىلار ۋە يېرەك بولىدا تۆگە بىلەن قاتنايدىغانلار روسىيە سومىنىڭ بىرىنى بىر نەچچە سەر يەرلىك پۇلغا سېتىۋالاتتى. مۇستەبىت ياڭ زېڭشىن خەلقنى گېزىت — ژۇرنال ئوقۇشتىن مەھرۇم قىلغانلىقتىن، دۇنيا ۋەزىيىتىدىن بىخەۋەر قالغان سودىگەرلەر ئاق پادىشاھنىڭ غۇلاپ كەتكەنلىكىنىمۇ بىلمەي، ئۇنىڭ سومىلىرىنى ساقلاۋېرىپ، نەتىجىدە بازاردا ئۆتمەس بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي جەھەتتىن كۆپ زىيان تارتقانىدى. شائىر بۇ يەردە شۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي دەپ، چار پادىشاھنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

② سەر — شىنجاڭ بازىرىدىكى پۇل. بىر كويىغا توغرا كېلىدۇ؛

③ داچەن — شىنجاڭ بازىرىدا ئەينى يىللاردا يۈز داچەنگە بىر سەر پۇل تېگىشلەتتى. بىر داچەن تەخمىنەن ھازىرقى فۇڭنىڭ ئوندىن بىرىگە توغرا كېلەتتى.

مورەببەلەر

ئاھ خىيالىمدىن بېتىپتۇ جىق ماڭا ئاۋارىلىق،
ئىشقى سەۋداسى ئىمىش بىر بىداۋا بىمارىلىق.
يار ساڭا كۆيگەنسېرى كۆڭلۈمدە ئارتۇر يارىلىق،
ئاھ ماڭا يەتكۈزمىگەن دۇنيا ئىمىش غەددارىلىق.

مەن ھەممىشە ئۈيلىغان ئۈيۈم سىنىڭ ھەققىڭدىدۇر،
ھەم يەنە قىلغان سۆزۈم دائىم سېنىڭ ۋەسلىڭدىدۇر،
بۇ كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقى يوق بولسىمۇ ۋەسلىڭدىدۇر،
ئۇ يىغۇيوق تۈنلەر قالۇر، ئاجىز غېرىب بىمارىلىق.

ئايرىلىپ سەندىن، شۇبۇ كۆڭگە قەدەر يادىمدىسەن،
مىڭ خىيال قىلغان بىلەن دائىم مەگەر يادىمدىسەن.
بۇ قاراڭغۇ كېچىدە ئەي قەمەر، يادىمدىسەن،
كۆرگىلى مانى بولۇر ئاجىز غېرىب بىمارىلىق.

سالام خەت①

مۇھىببىم ئەكبەرخان سەن سالامەتمۇ نە ھالەتتە،
سالامىمنى ئىلىك ئېلىپ، ئوقۇپ بىل ياخشى سائەتتە.
پولات باي باشلىق بىزنىڭ بۇرادەرلەر نە ئادەتتە،
سالامەت بارمۇ ئەخمەتجان ۋەيا كەتتىمۇ بىر ياققە،
تاماھمىنىڭ تاماھغا سالام ئەلۋەتتە - ئەلۋەتتە.

چىقىپدۇرمىز قارا يەردىن،② يېتىپدۇرمىز قاراشەھەردە
زېرىكسەك سەيلە قىلۇرمىز دەريا ئاخشىمى ھەم ئەرتە.
ئۈيۈشتۇق ئۈيغۇرۇ مۇڭغۇل، تۇڭگان ھەممە بىر يەرگە،
مۇڭدىشىپ ئوقۇشقىلى بولدى ئەپلىك ئۇشبۇ پۇرسەتتە،
ئۈمىدىم يۇلتۇزى چاقنايدۇ، دەپ بۇ بىر كەلگەن غەنىمەتتە.

يېزىپتۇ ئۈچ كىتاب سۈگۈن③ بىرىكەن سەنمىنجۇيى،
خەلقچىل ھەم ھوقۇق، تۇرمۇش — بۇ ئۈچىكەن ئۇنىڭ مەزمۇنى،
ئەگەر ئاشنا ئەمەلگە بۇ، بىر قەدەر ئىشىنىڭ بولغانى،
لېكىن ئەكسىنى قىلماقتا، ھاكىمى مۇتلەقنىڭ قارا قولى،
ئادالەتسىزلىككە قارشى قايىندۇق ھەر يەردە ھەر پەيتتە.

---

① بۇ خەتنى ئاپتور ئەينى زاماندا قاراشەھەرگە سەنمىنجۇيى كۇرسىغا بارغاندىن كېيىن ئەكبەرخانغا يازغان.

② قارا يەر — تۈرپاننى كۆرسىتىدۇ. شۇ يىللاردا بەزى كىشىلەر ئىلىم - پەنگە قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئىلغار پىكىردىكى زىيالىلارغا «جەدىت»، «كاپىر» دېگەن سۆزلەر بىلەن زەربە بەرگەنلىكتىن، شائىر بۇ ئەھۋالغا قارىتا ناھايىتى غەزەپلەنگەن. «قارا يەر» دېگەن سۆزنى كىنايە قىلغان.

③ سۈگۈن — سۈن جۇڭسەن.

سەھەردە ھالى ئەھۋالچۇ، ئۆزگىرىش يوق، بىر قىبلىپتا تۇرغاندۇ،
ئۇلۇمنىڭ دەستىدىن ئەل ـ يۇرت، ۋاي دات! جاندىنمۇ تويغاندۇ،
جاھانىنىڭ نېمىلىكىنى مىڭدە بىر ئادەمغۇ ئەمدى تۇيغاندۇ،
ھەقىلماق كېرەك ئەمدى، دەپ ئۆزىگە بىر سوئال قويسا بولمامدۇ،
كەم بولغانلىقىن سەزمەي، يەنىلا ياتقاندۇ غەپلەتتە.

ئۆرستىن يېقىلىق كۆتسەك؛ كونا مۇقامى يەنە لاي، لاي، لاي،
شەيتان شىللىغا مىنگەندەك، داي ـ داي سوقىرە ناي، ناي، ناي،
قۇرۇق گەپتىن ئەجەب بەزدۇق، قۇلاق ئاغرىدى ۋاي، ۋاي، ۋاي،
پالانغا بولدى پەرداز چىرايلىق گەپ، بۇ يەردە ھاي، ھاي، ھاي،
«ئىشىمىزدا بار، ئەمەلدە يوق»، پىكىر ـ تەلەپلەر قالدى بىر چەتتە.

سەھەرگە ماددىي خالتام يوق، مەنىۋى خالتام شۇدۇر دوستۇم،
جاھان بەك كۆپ ئۆزۈپ كەتتى، جاھالەتتە ئۇيقۇدا ئۇيغۇردۇم،
ئۇيەمنىش ئاچقۇچى ئىزلەپ ئۇنىڭغا خېلى قايغۇردۇم،
ۋەتەن ـ مائارىپ ھەممىدىن ئەلا دېدىم، شۇنى ئىشتا ئاشۇرغۇم،
ھەممىگىلەرگە سالامىم شۇ، قالدى گەپ بولسا، يار ـ يۆلەكتە.

1928 ـ يىل، قارا شەھەر

ئارزۇ ـ ئارمىنىم مېنىڭ①

يار ۋەسلىگە يېتىشتۇر
ئارزۇ ـ ئارمىنىم مېنىڭ.
بولغۇسى بىر كۈن نېسىپ،
دەردىمگە دەرمانىم مېنىڭ.

نا ئۇمىد ئۇغلان ئەمەسمەن
مىڭ جاپا چەكسەممۇ گەر،
ھۆرلۈكىن تاپماق ۋەتەننىڭ
ئاھۇ ئەپغانىم مېنىڭ.

ئىستەكىمنىڭ يورۇتقۇسى،
ئۇيغۇر سېنىڭ ئەۋلادلىرىڭ.
غايىلىك مەقسەت نىشان،
شۇلدۇر شەرەپ ـ شانىم مېنىڭ.

ئابدۇخالىق بولما روھسىز،
دەپ يۈرۈپ قىلدىم قەسەم،
كەتسەمۇ باش بۇ يولۇمدا،
ئاقسىمۇ قانىم مېنىڭ.

1932 ـ يىل

① بۇ شېئىر 30 ـ يىللاردىن بۇيان ئەزىز نىياز ئاكا ساقلاپ كەلگەن نۇسخىدىن ئېلىندى.

لەنەت ساڭا زالىملا

تۈمەن لەنەت ساڭا خەلقتىن،
قان ئىچكۈچى ۋەھشى زالىملار.
گۇناھسىز خەلقنى قىرغان،
ۋە يىرتقۇچ ۋەھشى زالىملار.

تىنچ ياتقان پېقىر - پۇقرا،
سەبى، مەسۇم ئوغۇل - قىزنى،
ئىچىپ قاننى، ئاپەتلەر —
چاچقۇچى ۋەھشى زالىملار.

كۆردۇم

قۇياش چىققانغا كۆپ بولدى،
پۈتۈن دۇنيادا كۈندۈزدۇر.
ۋە لېكىن بىزنىڭ شىنجاڭنى
قۇرۇمدەك قاپقارا كۆردۇم.

مۇزلىدى①

سوغ زىمىستان قەھرىتاندا يولدا ھاۋان مۇزلىدى،②
پۈتلا چېرىك يولغا چىقتى، چىقتى بوران مۇزلىدى.
قار - شىۋىرغان ئۇردى - سوقتى، بولدى سەرسان مۇزلىدى،
لىەنجاڭۇ يىڭجاڭى جىڭگوڭ③ بولدى ۋەيران، مۇزلىدى.
پاختىلىق تامبال ئىچىدە جايى پىنھان مۇزلىدى.

جاڭ شۇرىن غەزەپ بىلەن ھەربىيگە بۇيرۇق قىپتىمىش④
«تۇرپانلىق زىۋازىلار»⑤ نى جادۇغا باس، دەپتىمىش.
ئەللىك ھارۋا دادۈي - رىنىما جادۇلەرنى⑥ ئەپتىمىش،
بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا بەش يۈز چېرىك كەپتىمىش،
ياۋغا قارشى سوغ كۆچەپ نەچچە چەندان مۇزلىدى.

موسول مۇھىت⑦ ئاڭلاپ بۇنى، ئۇرۇمچىدىن ماڭدى شۇئانە

① بۇ شېئىر 1933 - يىل 1 - ئايلاردىكى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن شۇ يىلى 2 - ئايلاردا يېزىلغان.

② داۋانچىڭنىڭ داۋىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ جىڭگوڭ — ئەپيۇنكەش.

④ جاڭ شۇرىننىڭ 1933 - يىلى 1 - ئايدا 500 چېرىكتىن تەركىب تاپقان «چاڭ شىڭيىڭ (داۋاملىق غالىب كەلگۈچى باتالىيون)» نى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئەۋەتىش توغرىسىدا چۈشۈرگەن بۇيرۇقى.

⑤ تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑥ ئەللىك ئارانچى ھارۋىسى بىلەن يولغا چىققان بەشيۈز چېرىكتىن تەركىب تاپقان قوشۇن.

⑦ موسول مۇھىت — تۇرپان ئاستانىلىق سودىگەر.

چىقتى چىغ دەڭدىن① چېرىك سەيىۋىدا② سوقتى بوران،
كەلدى تۇرپانغا خەۋەر، چېرىك ئاشقۇنچە داۋان③
رۇسلىنىپ «قارشى ئېلىش»④ قا چىقتۇق ئالدىغا تامان،
ئاڭ سەھەر يارغۇل ئارا بۇ ھەربىي پەرمان مۇزلىدى.⑤

تاقابىل تۇرۇشقا بىزدە نەيزە - ئورغاق تەييار ئىدى،
جاللاتلارنىڭ ئالدىدا بىزگە ھەقىقەت يار ئىدى.
جان تىكىپ ئاتلاندى يۇرت، توسماق ئۇنى بىكار ئىدى،
«توققۇزى رەڭ، بىرى جەڭ» دېگەن قەدىم سۆز بار ئىدى⑥
ئالدىدۇق دۈشمەننى بىز، ئۇر - ئۇردا چاشقان مۇزلىدى،

ياھدات بىرلە رەپىق⑦ ھېسامىدىن⑧ بولدى شېھىت،
«ۋەكەفە بىللا شېھىت»⑨ دەپ رەسۇلۇم ئاللاغا ئېيت،

① چىغ دەڭ — ھازىرقى جىمىسارا.
② سەيىۋى — ھازىرقى تۇزلۇق كۆل (يەنخۇ)، ئۈرۈمچى تۇرپان ئاشيولىدا.
③ داۋانچىڭ داۋىنى، دۈشمەن قوشۇنى داۋانچىڭدىن ئاشقۇچە خەۋىرى تۇرپانغا يېتىپ كەلگەن.
④ تۇرپان ناھىيە شەھىرىگە كىرىشتە خىزمەتتىن ئالماشتۇرۇلغانۋە يېڭىدىن تەيىنلىنىپ كەلگەنلەرنى ئۇزىتىپ قويىدىغان ۋە كۈتۈۋالىدىغان بىر مۇراسىم سۇپىسى بولۇپ، بۇ يەر «چاجاڭى» دەپ ئاتالغان. قوزغىلاڭچىلار مۇشۇ يەردە ئۇستىلىق بىلەن «قارشى ئېلىش» ھىلىسى ئىشلىتىپ، دۈشمەننىڭ «ئالدىغا چىققان».
⑤ بۇ مىسرادا جاڭشۇرىن ئەۋەتكەن قوشۇننىڭ قوزغىلاڭچىلار مۇھاسىرىگە كىرىپ قالغانلىقى بايان قىلىندۇ.
⑥ «قارشى ئېلىش» ھىلىسى ئىشلەتكەن قوزغىلاڭچىلار «چاجاڭى» مەھەللىسىدە ئەللىك يەرگە كۆلخان يېقىپ، جاڭشۇرىن قوشۇنلىرىنى كۆرۈنۈشتە كۈتۈۋالىپ قىيالپەتكە كىرىۋېلىپ، سوغۇقتا توڭلاپ كەتكەن چېرىكلەر كۆلخاندا ئوت سۇنۇشقا باشلىغاندا، يەر پاي ئوق چىقارمايلا ھەممىنى پاك - پاكىزە يوقاتقان.
⑦ رەپىق - (ئەرەبچە) دوست.
⑧ قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان ھېسامىدىن زىيەر.
⑨ «ۋەكەفابىللاشېھىت» — (ئەرەبچە) «ھەي مۇھەممەت پەيغەمبەر، سەن خۇدانىڭ ئالدىدا مەرھۇمنى شېھىتتۇر دەپ كېپىل بولغىن» دېگەن مەنىدە.

ئەھلى تۇرپان ھازىدا، ئايرىلدى سەندىن ئىسىت،
ھەقىقەت قۇربانىسەن، ئاللا نېسىپ قىلسۇن بېھىشت،
كۆڭگمۇ بولدى مۇسىبەت-تۇتۇلدى ئاسمان، مۇزلىدى.

ئاقارغان تاڭ سۇبھىگە چۈشتى قىزىل قان جىلۋىسى،
ئۈچۈقۈپ بولدى شۇ كەم يالاچ چېرىكنىڭ ھەممىسى،
پاك-پاكىزە چۈشتى قىرلىغا ئوق ۋە مىلتىق جەڭگىسى،
قالدى جان قايغۇسىدا لىبى-ئامال، تۇگچىسى،
مىسلى كەچ كۈزدە چېۋىندەك ھالى پەرىشان، مۇزلىدى.

قىزىدى

يىلدىكىدىنمۇ ھاۋا ئىسسىقتا تۇرپان قىزىدى،
ئوت بولۇپ ۋاللاھۇ ئالەم نەچچە چەندان قىزىدى.

دەل-دەرەخ تاشلىدى ياپراق، كەتتى بوستان سارغىيىپ،
ئوت ئىچىدە ھۆپ ئۇرۇپ يۇسۇپ پىغاڭ① قىزىدى.

پوتلا چېرىك، ماڭقا يايىلارنىڭ ھېسابىن قىلمىدۇق،
تۇگلىكۇ②-تەنجاڭ③ ۋە يىڭجاڭ④ نەچچە لەنجاڭ⑤ قىزىدى.

تۇگچىلاردىن⑥ ھامۇت ئاخۇن⑦ تولا ئۆيدىن چىقمىدى،

---

① يۇسۇپ پىغاڭ — تۇرپان يېڭىشەھەرلىك، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن زامانداش ئادەم بولۇپ، ئەينى چاغدا يېڭىشەھەردە كۆنچىلىك دۇكىنى ئاچقان. «پىغاڭ» — تېرىچىلىك دۇكىنى، يۇسۇپ كۆنچى — تېرىچىلىك قىلىدىغان دۇكىنىنىڭ نامى ئەۋقەم بولۇپ سىڭىپ، «يۇسۇپ پىغاڭ» دەپ ئاتالغان. ئۇ يەنە ئەينى مەزگىلدە پۈتۈن تۇرپانغا تونۇلغان چاقچاقچى ئىدى.

② ③ ④ ⑤ — خەنزۇچە ھەربىي ئەمەل ناملىرى بولۇپ، باش قوماندان، پولك كوماندىرى، باتالىيون كوماندىرى، روتا كوماندىرلىرىنى دېمەكچى. ئەينى چاغدا تۇرپاندىكى چېرىكلەر تۇرپان كونا شەھەردىكى سېپىل ئىچىدە تۇراتتى. سېپىل ئىچىدە بىرەر تۈپ دەرەخمۇ ياكى سۇمۇ يوق ئىدى. بۇ ھەربىي ئەمەلدار، چېرىكلەرنىڭ تولىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئەسكەرلىككە ئېلىپ كېلىنگەنلەر بولغاچقا، تۇرپاننىڭ ئىسسىق ھاۋاسىغا كۆنەلمەي، ھالى بەكمۇ خاراب ئىدى. شائىر بۇ مىسرالاردا ئەنە شۇلارنىڭ بىچارە قىياپىتىنى مەسخىرە قىلىدۇ.

⑥ تۇگچى — تەرجىمان، تىلماچ.

⑦ ھامۇت (تۇڭچى) — تۇرپانلىق كىشى. شۇ چاغدا تۇرپان ناھىيە ئامبىلىغا تەرجىمان بولغان. بۇ ئادەمنىڭ ئائىلىسى بىلەن ناھىيە مەھكىمىسىدە ئولتۇراتتى. ئۇ ئىسسىققا چىدامسىز ئادەم بولۇپ، ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن چاغلاردا كارنىبويى گەمىدىن سىرتقا چىقمايتتى.

مەمتىلى① مەغرۇرى نەپسى لۈكچۈندا② سەرسان قىزىدى.

دايىسى مادايىنىڭ③ ئىسسىقتا خېلى تاۋى بار،
مەيدىسى ئاچىز كېلىپ يېپىپ جۇۋاپەن④ قىزىدى.

قانچە سوغلۇق قىلسىمۇ مۇزدەك پاراڭدىن كەپ ئېچىپ،
يەلپۈگۈچ تۇتقان غادايغان ياردا بۇرهان⑤ قىزىدى.

يۈسۈپ ئاشپەز چۇداخەننىڭ⑥ كېنىزەكىگە يۆقۈپ،
ئارقىدىن تاڭگىدا خېپ تۇزلۇق پالاخمان قىزىدى.

---

① مەمتىلى (نوكچى) — تۇرپانلىق. شۇ چاغدا تۇرپان ناھىيە ئامبىلىغا باش تەرجىمان بولغان. بۇ ئادەم تۇرپان يېڭىشەھەردە ئولتۇراتتى. ئۇ «مەنسىپى»گە تايىنىپ، تۇرپان خەلقىنى كۆپلەپ ئاقتى-سوقتى قىلىپ، نۇرغۇن پارا يېگەن، پارا يەپ تاپىقان پۇلىنىڭ بەدىلىگە مەككىگە بېرىپ «ھاجى» بولغان. ئۇ پارا يېيىش كويىدا ھەر دائىم ئىسسىق-سوغۇققا پەرۋا قىلماستىن، ناھىيە مەھكىمىسى ئەتراپىدا يۈگۈرۈپ يۈرەتتى، ھەم پارا يېگەنلىكىدىن مەغرۇرلىناتتى. شائىر بۇ ئادەم بىلەننۇ زامانداش بولغاچقا، بەزى سورۇنلاردا بىرگە بولۇپ قالغاندا «ئەگەر نەپسىنىڭ سۈرىتىنى سىزىش توغرا كەلسە، مۇشۇ مەمتىلى تۈگچىنىڭ سۈرىتىنى سىزسا كۇپايە» دەپ، ئۇنىڭ ئاچكۆز خۇسۇسىيىتىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلايتتى.

② لۈكچۈن — تۇرپان كونا شەھەر.

③ مادايى (ما قاسىملىك دايى) — ئەينى چاغدىكى تۇرپان يامۇلىدىكى ياپىلازىماق باشلىقى. بۇ ئادەمنىڭ ئاشقازان كېسىلى بولۇپ پولو يېسىلا مەيدىسى ئاغرىيدىكەن. شائىر بۇ يەردە يامۇلنىڭ دايىسىنى مەسخىرە قىلىدۇ.

④ جۇۋاپەن (خەنزۇچە) — پولو.

⑤ بۇرهان — تۇرپان يار يېزىسىدىن. ئۆزى سەدىنشەتنۇھار ئادەم ھەم خەلقى تۇشاقچىسى. ئەينى چاغلاردا تۇرپاندا بۇ ئادەمگە «بۇرهان سوغۇق» دەپ لەقەم سىڭگەن. بۇ ئادەم باش باھاردىن تاكى كەچكۈزگىچە قولىدىن يەلپۈگۈچ چۈشمەيدىغان، غادىيىپ ماڭىدىغان، مەغرۇر، كېلىشكەن، قويۇق بۇرۇتلۇق، قاۋۇل بىر ئادەم ئىدى. بۇ مىسرالاردا شائىر شۇ ھەزىلچىنىڭ سوغۇق چاقچاقلىرىنىمۇ تۇرپاننىڭ شۇ يىلدىكى پەۋقۇلئاددە ئىسسىق ھاۋاسىغا «كار قىلمىغان»لىقىنى، ھەتتا سوغۇق گەپلەرنى تىنىماي قىلىدىغان ئادەم (بۇرهان) نىڭ ئۆزىمۇ بۇ ئىسسىقتا قىزىپ كەتكەنلىكىنى تەسۋىرلەيدۇ.

⑥ چۇداخەن — ئەينى چاغلاردا تۇرپانغا ئامبال بولغان خەنزۇ ئەمەلدار.

سالسىمۇ مۇزدەك پاراڭ ھاجى نىياز سەيپۇڭ① كىرىپ،
سودىگەر مېھمانىمىز سىدىق ئوسمان② قىزىدى.

خۇددى ياغ ئالغان قاپاقتەك سوگو سۇۋازنىڭ③ بېشى،
تەرلىدى، سۇ بولدى چىپ-چىپ، تېنەتتى مېھمان، قىزىدى.

مەنىسىزدۇر بۇ قىزىشلار، قىلچىمۇ نەتىجىسىز،
تۆپخۇرا، بازغاننى ئال-تۆمۈرمۇ چاپسان قىزىدى.

بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى مۇنداق: يۈسۈپ — چۇداخەننىڭ خۇسۇسىي ئاشپىزى. چۇداخەننىڭ چىرايلىق خەنزۇ قىزلاردىن 6-7 نەپەر كېنىزىكى بولۇپ، ئۇلار ئامبالغا ئاش-تاماق، چاي توشۇشتەك ئىشخانىغا كىرىدىكەن. ئاشپەز پۇرسەت تاپسىلا شۇ كېنىزەكلەر بىلەن ھەزىل-چاقچاقلارنى قىلىشىدىكەن. بىر قېتىم ئاشپەز بىلەن كېنىزەكلەر چاقچاقتا مەست بولۇپ قېلىپ، قازاندىكى سەيىنى كۆيدۈرۈۋېتىدىكەن. سەينى ئىككىنچى رەت تەييارلىغۇچە بىر مۇنچە ۋاقىت كەتكەن. بۇنىڭدىن ئامبال ئاچچىقلىنىپ يۈسۈپ ئاشپەزگە دەشنام بېرىپتىكەن.

① ھاجى نىياز سەيپۇڭ — كىيىم تىككۈچى بولۇپ، ئۇمۇ تۇرپاننىڭ لەتىپىچىلىرىدىن بىرى.

② سىدىق ئوسمان — شۇ چاغلاردا جەنۇبىي شىنجاڭدىن سودىگەرلىك كەسپى بىلەن تۇرپانغا كېلىپ بىر مەزگىل تۇرۇپ قالغان تەقۋادار، دىيانەتلىك، مېھرى ئىپار-بىرىسىق سودىگەر بولۇپ، ھاجى نىياز بىلەن تونۇشلۇقى بولغان. ھاجى نىياز كۆپ ھاللاردا بۇ ئادەمگە ھەزىل-چاقچاقلارنى قىلىپ ئۇنى خاپا قىلىدىكەن.

③ سوگو سۇۋاز — ئاشپەز (خۇيزۇ). بۇ ئادەم تۇرپان يېڭىشەھەر بۇتخانا ئالدىدىكى خۇيزۇ ئاشپۇزۇلىنىڭ سەي قورۇغۇچىسى بولۇپ، بېشىدا چېچى يوق تاقىر باش ئاشپەز ئىدى. بۇ ئاشپۇزۇل ئەينى چاغدا تۇرپان بويىچە مەشھۇر ئىدى. شائىر بۇ يەردە تۇرپاننىڭ شۇ يىلدىكى پەۋقۇلئاددە ئىسسىپ كەتكەن ياز كۈنلىرىدە، پىژغىرىم ئاپتاپتا، ئوتنىڭ تەپتىدە، ئۆسۈك ئۆسسىگە، خېرىدارلارنىڭ ئاشپۇزۇلغا كۆپىيىپ كېلىشىدىن ناھايىتى جىددىي مەشغۇلات قىلىۋاتقان ئاشپەزنى سۈرەتلەپ بەرگەن.

ئۈچ پۇشۇش①

(بەنپاگرا②)

كۆزۈم يۇمسام بىلەلمەيمەن، ئۆزۈم ئۇخلاقمۇ-ئويغاقمۇ؟
كۆزۈم ھەم ئىلغىيالماس ئۇ قارا،ۋ ياكى بۇ ئاقمۇ؟

قوپۇرمەن، ئولتۇرۇرمەن، ئۆز-ئۆزۈمنى ھېچ بىلەلمەسمەن،
بېسىپ تۇرغان يېرىم ھازىرسىلىق غىلتاكمۇ، تايغاقمۇ؟

سۆزى قاتتىق، كۆزى قىيپاش، بۇ كەلگەن دارىن-ئامبالنىڭ،
غەزەپلىك كۆزلىرى بىزدە مەقستى بىزنى چاپماقمۇ؟

گۇناھسىز بىز، ئەيىبسىز بىز، بۇ شۇملار③ ئالدىدا قىلچە،
ۋە ياكى بىز ئۇنۇپ چىققان ئۇرۇپ تاشلاشقا چاققاقمۇ؟

جاھان تارىخىدا مەشھۇر ئاتالغان نامىمىز ئۇيغۇر،
قېلىشمايمىز بۇ شۇملاردىن، ئەسسىمىز ياكى ئاسقاقمۇ.

بۇلار قىلماقتا بىزلەرگە تۆمەن تۈرلۈك ھاقارەتلەر،
بىلەلمەيمەن بۇ سۆزلەرنى، قىلىنغان بىزگە چاقچاقمۇ؟

---

① بۇ ماۋزۇدىكى شېئىر يېگىدىن تېپىلغان قول يازمىلار ئاساسىدا تولۇقلاندى.
② بەنپاگرا — تۈرمە كامىرى.
③ شۇملار — شۇ زاماندىكى چوڭ-كىچىك ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلار ۋە ئۇلارنىڭ بارلىق ئاتارمەن-چاپارمەنلىرى كۆزدە تۇتۇلدۇ.

ئاتايمۇ بىزنى چىيەنتۇ دەپ، قوشۇپ ھايۋان بىلەن بىر سەپ،
چىداشقا زەررە تاقەت يوق، ھاياتلىق بىزگە شۇندا قمۇ؟

شۇگا ئالدۇق تاياق-توقماق ۋە ھەم پالتا، قارا مىلتىق①
ئاشلىدۇق بىز ئۇلۇغ جەڭنى قارا تاغلارنى ئاتلاپمۇ...

خەۋەر تاپتىم بۇ ئەھۋالدىن، قومۇلدىن پارتلىغان بۇ جەڭ،
خۇشاللىقتىن تۇرۇپ كەتتىم، ئورۇن-كۆرپەمنى تاشلاپمۇ؟

قوزغالاشتى بۇ جەڭ دەھشەت، چۆچۈتۈپ ھۆكۈمرانلارنى
قوزغۇلۇمدىن تارتمىغان قولنى، گۇناھسىز ئەلنى باغلاپمۇ.

ئىنقىلاك قىلدىم سەپەرگە، ئۆزۈمنى دەگسىمەي دوستلار،
ئۇزۇق كەمچىل، ئۇزۇن يولغا، بۇ يول ئوي-دۆڭمۇ، پاتقاقمۇ؟

بۇ دۇشمەن چامدىدى ئالغا، چېكىندۇق ئاز، بۇ دۇشمەندىن،
لېكىن، غايەت ئېغىر ئەھۋال، ئاسارەتتىن قۇتۇلساقمۇ.

ياۋاشنىڭ دۇشمىنى كۆپتۇر، ياۋاشلىق بىر بىلىمسىزلىك،
بىلىمسىزلىك جاھالەتتە ياشاش مۇمكىنمۇ قانداقمۇ؟

چۈشۈلدى ساپ زېھىن، تارقاپ پىكىر، باشنى خىيال باستى،
بۇ ئىش ماقۇلمۇ يا ئۇ ئىش ۋە ياكى جىملا تۇرماقمۇ؟

يۈرەكتە بارمۇ يا، بىر دەرد، نېمىشقا سالىدۇ تىترەپ،
كۆيۈك دەردىمۇ، قۇللۇقمۇ ۋە يا تېگىدە قورقاقمۇ؟

---

① قارا مىلتىق — دېۋا، پاختا، ئوقنى ئاغزىدىن سېلىپ بىلەن چېكىداپ ئاتىدىغان بىر ئاتار يەرلىك مىلتىق.

پىراقتا پارقىراپ يۇلتۇز، ئەجەب ئايمۇ ۋە ياچولپان،
كېچەمۇ ياكى كۈندۈزمۇ ۋە ياكى ئىچ پۇشار چاغمۇ؟

كىلىم ھەم ئىلغىيالماس تاتلىق بىلەن ئاچچىق ئاراسىنى،
چۈچۈكمۇ بۇ ئىچىملىك ياكى شورمۇ ۋە ياكى قىرتاقمۇ؟

بولالماي ئاھۇ تارتىپ، ئەيلىدىم پەريادى ۋاۋەيلا،
ئېغىزدىن كۆككە چىققاي ئوت، بۇ ئىش دەردىمگە ئايغاقمۇ؟

ئۇزۇن تۈن قاپقاراڭغۇ، بارچە زىجان ئىستىراھەتتە،
بىلەلمەيمەن نە بولدۇم، ئاغرىدىممۇ ياكى مەن ساقمۇ؟

قوپۇپ ماڭماقچى بولسام يۈرەلمەيمەن نە ھادىس بۇ،
بېسىپ تۇرغان يېرىم ياكى خەتەرلىك پەستۇ قىرغاقمۇ؟

قېنى، مۇڭداشقىلى يارەي مۇۋاپىق، بارمۇ بۇ دەمدە،
ۋە يا مىسكىن پېقىر ئۇيغۇر ئاسارەتتە تۆزى تاقمۇ!؟—
....

1933 - يىل مارت، تۇرپان.

رەسىملەر بىلەن تەمىنلىگۈچى: ئەرشىدىن توختى

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەھمۇت زەيدى،
مەھمۇت ئەكبەر، ئىسمائىل تۆمۈرى
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئا. ئۆمەر
مەسئۇل كوررېكتورى: ئىلياس رەھىمى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق كوچىسى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلىدى
قۇمۇل ۋىلايەتلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى: 3.875 قىستۇرما ۋارىقى: 2
1986 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
1995 - يىل 12 - ئاي 2 - بېسىلىشى
تىرىژى: 10.000
ISBN7 - 228 - 03803- 7/I·1374
باھاسى: (ئاددىي مۇقاۋىلىقى: 4.00 يۈەن)

阿不都哈力克诗作选　（维吾尔文）
收集者：马合木提，斯马依等
责任编辑：阿·吾买尔
责任校对：伊力亚斯·热依迷

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001）
新疆新华书店发行　哈密地区印刷厂印刷
850×1168毫米　32开本　3.875印张 5插页
1986年1月第1版　1995年12月第2次印刷
印数：1—10,000

ISBN7-228-05803-7/I·1374（民文）　定价：4.00元